

Tartu Ülikooli
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Põhikooli mitme aine õpetaja õppekava

Kätrin Liiv
NOORTE ARVAMUSED NOORUKITE KURITEGELIKU KÄITUMISE RISKI- JA
KAITSETEGURITE KOHTA ÜHE KOOLI NÄITEL
Magistritöö

Juhendaja: Kaasprofessor Kristi Kõiv

Tartu 2026

Kokkuvõte

Noorte arvamused noorukite kuritegeliku käitumise riski- ja kaitsetegurite kohta ühe kooli näitel

Uurimuse eesmärk oli selgitada 6.–9. klassi õpilaste arvamusi noorukite kuritegeliku käitumise riskitegurite ja kaitsetegurite kohta ühe kooli näitel. Uurimus viidi läbi kirjeldava kvantitatiivse uuringuna, milles osales 55 õpilast vanuses 12–15 aastat. Andmete kogumiseks kasutati ankeetküsitlust, mis sisaldas nii suletud kui ka avatud küsimusi. Avatud küsimuste vastuseid analüüsiti induktiivse kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodil. Tulemused näitasid, et peamisteks riskiteguriteks peeti vanemliku järelevalve puudumist, perevägivalda, antisotsiaalseid eakaaslasi, kooliga seotud probleeme ning noorukite emotsionaalseid raskusi ja vähest enesekontrolli. Kaitseteguritena nimetati toetavaid ja usalduslikke peresuhteid, positiivset ja turvalist koolikeskkonda, prosotsiaalseid sõpru ning noorte häid sotsiaalseid oskusi. Tulemused viitavad individuaalsete ja sotsiaalsete tegurite koosmõjule noorukite kuritegeliku käitumise kujunemisel.

Võtmesõnad: noorukite kuritegelik käitumine, antisotsiaalne käitumine, riskitegurid, kaitsetegurid

Abstract

Youth perspectives on the risk and protective factors of juvenile delinquent behaviour in one school

The aim of this study was to examine 6th–9th grade students' opinions on the risk and protective factors of juvenile delinquent behaviour in one school. The study was conducted as a descriptive quantitative study involving 55 students aged 12–15 years. Data were collected using a questionnaire with closed-ended and open-ended questions. Responses to the open-ended questions were analysed using inductive qualitative content analysis. Risk factors included lack of parental supervision, domestic violence, antisocial peers, school-related problems, and adolescents' emotional difficulties. Protective factors included supportive family relationships, a safe school environment, prosocial friends, and good social skills. The results indicate that juvenile delinquent behaviour is shaped through the interaction of individual factors and social environmental influences.

Keywords: juvenile delinquent behaviour, antisocial behaviour, risk factors, protective factors

Sisukord

Kokkuvõte	2
Abstract	2
Sissejuhatus	4
1. Teoreetiline ülevaade	5
1.1. Probleemkäitumise teoreetiline käsitus	7
1.2. Noorukite kuritegeliku käitumise riskitegurid	8
1.3. Noorukite kuritegeliku käitumise kaitsetegurid	9
2. Metoodika.....	12
2.1. Valim.....	12
2.2. Andmekogumismeetod ja protseduur	13
2.3. Andmeanalüüsi meetodid	14
2.4. Eetilised põhimõtted.....	15
3. Tulemused	15
3.1. Suletud küsimuste vastuste analüüs	15
3.2. Avatud küsimuste vastuste analüüs	16
3.2.1. Riskitegurite tasandid	16
3.2.2. Kaitsetegurite tasandid	20
Arutelu.....	22
Tänu sõnad	27
Autorsuse kinnitus.....	27
Kasutatud kirjandus.....	28
Lisad	31
Lisa 1. Perega seotud riskitegurid noorte kuritegeliku käitumise kujunemisel	32
Lisa 2. Kooliga seotud riskitegurid noorte kuritegeliku käitumise kujunemisel	33
Lisa 3. Naabruskonnaga seotud riskitegurid noorte kuritegeliku käitumise kujunemisel	34
Lisa 4. Eakaaslastega seotud riskitegurid noorte kuritegeliku käitumise kujunemisel	35
Lisa 5. Nooruki endaga seotud riskitegurid noorte kuritegeliku käitumise kujunemisel.....	36
Lisa 6. Perega seotud kaitsetegurid noorte kuritegeliku käitumise ennetamisel	37
Lisa 7. Kooliga seotud kaitsetegurid noorte kuritegeliku käitumise ennetamisel	38
Lisa 8. Naabruskonnaga seotud kaitsetegurid noorte kuritegeliku käitumise ennetamisel	39
Lisa 9. Eakaaslastega seotud kaitsetegurid noorte kuritegeliku käitumise ennetamisel	40
Lisa 10. Nooruki endaga seotud kaitsetegurid noorte kuritegeliku käitumise ennetamisel	41

Sissejuhatus

Noorukite kuritegeliku käitumise ennetamisel on oluline keskenduda lisaks riskiteguritele ka kaitseteguritele. Toetavad vanemad, prosotsiaalsed eakaaslased ning positiivne kooli- ja kodukeskkond võivad suunata noori eemale antisotsiaalsest ja kuritegelikust käitumisest (Farrington, Loeber & Ttofi, 2012). Noorukieas kujunevad välja mitmed käitumismustrid ja sotsiaalsed hoiakud, mis võivad mõjutada noore edasist arengut ja toimetulekut ühiskonnas. Antisotsiaalne ja kuritegelik käitumine võib olla seotud probleemidega koolis, suhetes eakaaslastega ning hilisem sotsiaalse toimetulekuga (Moffitt, 1993; Wasserman et al., 2003). Seetõttu on oluline mõista tegureid, mis võivad noorukeid riskikäitumisest eemale suunata ning toetada noorte positiivset sotsiaalset arengut.

Noorukite antisotsiaalset ja kuritegelikku käitumist on ulatuslikult uuritud (Kraav & Kõiv, 2001; Kõiv, 2006; Moffitt, 1993). Varasemad uuringud on keskendunud peamiselt riskitegurite ja kaitsetegurite tuvastamisele ning nende põhjal kujundatud ennetus- ja sekkumisstrateegiate analüüsile (Farrington et al., 2012; Aazami et al., 2023). Kuritegeliku käitumise kujunemist käsitletakse mitmetahulise protsessina, mida mõjutavad individuaalsed, perekondlikud, kooli ja sotsiaalse keskkonnaga seotud tegurid (Wong et al., 2010; Ayano et al., 2024). Rahvusvahelised uuringud on näidanud, et riskitegurid ei toimi enamasti eraldiseisvalt, vaid nende mõju avaldub erinevate tegurite koosmõjus ning riskitegurite kuhjumisel (Wasserman et al., 2003; Farrington et al., 2016). Lisaks on leitud, et kaitsetegurid võivad vähendada riskitegurite mõju ning toetada noort prosotsiaalset arengut (Pollard et al., 1999; Edovald, 2005).

Samas on teaduskirjanduses vähem tähelepanu pööratud sellele, kuidas noored ise neid tegureid tajuvad ja tõlgendavad. Senised uurimused põhinevad valdavalt õigusrikkuvate noorte kogemustel, samas kui tavaõpilaste vaatenurk on jäänud vähe uurituks (Simões, Matos, & Batista-Foguet, 2008; Barnert et al., 2015; Amemiya et al., 2017; De Boer et al., 2022). Noorte enda arusaamade uurimine võimaldab paremini mõista, kuidas nad tõlgendavad kuritegeliku käitumise kujunemise põhjuseid ning milliseid tegureid peavad nad oluliseks selle ennetamisel. Lisaks võivad tavaõpilaste hinnanguid peegeldada laiemalt ühiskonnas levinud hoiakuid, norme ja väärtusi, mis mõjutavad noorte suhtumist kuritegelikku käitumisse ja selle põhjustesse. Käesolev uurimus keskendub sellele lüngale, analüüsides tavaõpilaste arusaamu riskikäitumise kujunemisest. Erinevalt varasematest uuringutest, mis on keskendunud peamiselt õigusrikkujate kogemustele või varasemates uuringutes tuvastatud riskitegurite analüüsile, võimaldab käesolev

uurimus uurida tavaõpilaste subjektiivseid arusaamu noorukite kuritegeliku käitumise kujunemisest. Käesoleva uurimuse eesmärk on selgitada 6.–9. klassi õpilaste arvamusi noorukite kuritegeliku käitumise riskitegurite ja kaitsetegurite kohta ühe kooli näitel.

Magistritöö koosneb neljast osast. Esimeses osas antakse ülevaade töö teoreetilisest taustast ja probleemkäitumise teoreetilisest käsitlusest ning käsitletakse noorukite kuritegeliku käitumise riskitegureid ja kaitsetegureid. Teises osas kirjeldatakse uurimuse metoodikat, sealhulgas valimit, andmekogumismeetodeid ja andmeanalüüsi põhimõtteid. Kolmandas osas esitatakse uurimuse tulemused ning neljandas osas on arutelu.

1. Teoreetiline ülevaade

Antisotsiaalne käitumine on lai mõiste, mis hõlmab erinevaid käitumisviise, mis rikuvad ühiskonnas kehtivaid norme või teiste inimeste õigusi. Selline käitumine väljendub nii agressiivsuses, varavastastes tegudes kui ka reeglite rikkumises ning muudes sotsiaalselt mittesoovitavates käitumisvormides. Antisotsiaalset käitumist ja kuritegelikku ehk delinkventset käitumist käsitletakse sageli kattuvate mõistetena, kuna antisotsiaalne käitumine hõlmab ka selliseid normirikkuvaid tegevusi, mis ei pruugi jõuda ametliku registreerimiseni. Kuritegelik käitumine kujutab endast antisotsiaalse käitumise raskemat ja seadusega karistatavat avaldumisvormi (Kraav & Kõiv, 2001; Kõiv, 2006).

Kõivu (2010) käsitluse kohaselt kirjeldab antisotsiaalne käitumine eksternaliseeritud käitumist, mille puhul rikutakse tahtlikult teiste inimeste või ühiskonna õigusi viisil, mille tagajärjed võivad olla kahjulikud nii indiviidile endale kui ka ümbritsevatele. Selline käsitlus rõhutab antisotsiaalse käitumise seotust sotsiaalsete normide rikkumise ning negatiivsete käitumuslike tagajärgedega.

Eksternaliseeritud käitumine väljendub väljapoole suunatud negatiivsetes käitumisviisides, nagu agressiivsus, kuritegelik käitumine, uimastite tarvitamine, riskikäitumine ning probleemsed suhted eakaaslastega (Memmott-Elison et al., 2020). Memmott-Elisoni jt (2020) metaanalüüsi tulemused viitavad sellele, et prosotsiaalse ja antisotsiaalse käitumise vahel esineb negatiivne seos, mistõttu võib prosotsiaalne käitumine vähendada eksternaliseeritud käitumise ja teiste käitumisprobleemide avaldumise tõenäosust.

Teaduskirjanduses eristatakse sageli avalikku ja varjatud antisotsiaalset käitumist. Fricki jt (1993) käsitluse kohaselt jaotub antisotsiaalne käitumine neljaks alaliigiks: varavastane

väärkäitumine, staatusega seotud väärkäitumine, agressiivsus ja opositsiooniline käitumine. Varavastane väärkäitumine hõlmab destruktiivset ja varjatud käitumist, näiteks varastamist ja vandalismi. Staatusega seotud väärkäitumine tähendab käitumisviise, mis on alaealistele keelatud, nagu suitsetamine ja alkoholi tarvitamine. Agressiivsus väljendub avalikus ja destruktiivses käitumises, sealhulgas kaklemises ja kiusamises, opositsiooniline käitumine aga reeglitele vastandumises, näiteks õpetajaga vaidlemises või piiride pidevas kompamises (Frick et al., 1993).

Wardeni jt (2003) järgi võib antisotsiaalset käitumist liigitada verbaalseks väärkäitumiseks, füüsiliseks väärkäitumiseks, vägivallaks ja tõrjumiseks. Verbaalne väärkäitumine hõlmab ähvardamist, mõnitamist ja agressiivset kehakeelt, füüsiline väärkäitumine aga löömist, peksmist ning muud tahtlikku füüsilise kahju tekitamist. Vägivald seostub näiteks vandalismi, väljapressimise ja esemete äravõtmisega, samas kui tõrjumine väljendub kellegi tegevusest või sotsiaalsest grupist välja jätmises. Erinevad käsitlused viitavad sellele, et antisotsiaalne käitumine võib avalduda mitmel erineval viisil ning hõlmab nii avalikke kui ka varjatud norme rikkuvaid käitumisvorme (Frick et al., 1993; Warden et al., 2003).

Noorukite kuritegelik käitumine on alaealiste poolt toime pandud seaduse- ja normirikkumiste kogum, mis hõlmab nii kriminaalkorras karistatavaid tegusid kui ka kergemaid õigusrikkumisi ja antisotsiaalse käitumise vorme, mis võivad suurendada edasiste õigusrikkumiste riski (Edoald, 2005; Wasserman et al., 2003). Noorukite kuritegelik käitumine on oluline ühiskondlik probleem, mille kujunemist mõjutavad erinevad riskitegurid ja kaitsetegurid (Shader, 2003).

Antisotsiaalse käitumise all võib vaadelda ka noorte terviseriskidega seotud käitumisviise, mida nimetatakse staatusega seotud antisotsiaalseks käitumiseks. Siia alla kuuluvad tegevused, mis võivad ohustada noore tervist ja heaolu ning suurendada õigusrikkumiste riski. Selliseks riskikäitumiseks loetakse muu hulgas alkoholi ja teiste psühhoaktiivsete ainete tarvitamist, koolikohustuse eiramist, agressiivset käitumist ja varajast probleemset käitumist (Jessor, 1991; Moffitt, 1993; Frick et al., 1993).

Kuigi selline käitumine ei ole alati seadusega vastuolus, on see tihedalt seotud kuritegeliku käitumise kujunemise riskiga noorukieas (Siilbek, 2022). Rahvusvaheline kirjandus toetab seisukohta, et alaealiste kuritegelik käitumine on arengulise kuluga ning selle kujunemisel mängivad kesket rolli riskitegurite ja kaitsetegurite koosmõjud. Wassermani ja kolleegide

(2003) järgi ei ole ükski üksik riskitegur piisav noorukite kuritegeliku käitumise selgitamiseks, vaid määravaks osutub riskitegurite kuhjumine erinevates eluvaldkondades. Seetõttu käsitletakse noorukite kuritegelikku käitumist mitmetasandilise sotsiaalse ja psühholoogilise protsessina, mis eeldab terviklikku lähenemist (Simões et al., 2008).

1.1. Probleemkäitumise teoreetiline käsitlus

Noorukite riskikäitumise ja antisotsiaalse käitumise selgitamisel on üheks käsitluseks probleemkäitumise teooria, mille kohaselt kujuneb probleemkäitumine (sh kuritegelik käitumine) erinevate individuaalsete ja sotsiaalsete tegurite vastastikmõjus (Jessor & Jessor, 1977; Jessor, 1991). Probleemkäitumise teooria käsitleb probleemkäitumist arengulise ja sotsiaalpsühholoogilise nähtusena, mille kujunemine toimub nooruki isikuomaduste, tajutud sotsiaalse keskkonna ja käitumuslike tegurite koosmõjul.

Jessori ja Jessori (1977) kohaselt ei kujune probleemkäitumine ühe konkreetse põhjuse tagajärjel, vaid erinevate riskitegurite koosmõjul. Probleemkäitumine võib avalduda erinevates normidest kõrvalekalduvates käitumisvormides, näiteks alkoholi ja uimastite tarvitamises, agressiivses käitumises, koolikohustuse eiramises ning õigusrikkumistes. Teooria keskse seisukoha järgi on erinevad probleemkäitumise vormid omavahel seotud ning ühe riskikäitumise esinemine võib suurendada teiste kõrvalekalduvate käitumisviiside ilmnemise tõenäosust (Jessor, 1991). Probleemkäitumise teooria rõhutab nii riski- kui ka kaitsetegurite tähtsust nooruki arengus. Riskitegurid suurendavad probleemkäitumise kujunemise tõenäosust, samas kui kaitsetegurid aitavad vähendada kõrvalekalduva käitumise avaldumist (Jessor, 1991). Probleemkäitumist võivad soodustada näiteks nõrgad peresuhted, vähene vanemlik järelevalve, negatiivne eakaaslaste mõju ning koolikeskkonnaga seotud probleemid. Kaitseteguritena käsitletakse seevastu toetavaid peresuhteid, positiivseid sotsiaalseid suhteid, head koolikliimat ja nooruki tugevaid eneseregulatsiooni oskusi.

Probleemkäitumise teooria sobib käesoleva töö teoreetiliseks raamistikuks, kuna võimaldab käsitleda noorukite kuritegelikku käitumist mitmetasandilise nähtusena. Teooria kohaselt mõjutavad nooruki käitumist nii individuaalsed omadused kui ka erinevad sotsiaalsed süsteemid, sealhulgas perekond, eakaaslased, kool ja laiem sotsiaalne keskkond. Seetõttu võimaldab probleemkäitumise teooria analüüsida, kuidas erinevad riski- ja kaitsetegurid

mõjutavad noorukite kuritegeliku käitumise kujunemist ning miks on oluline käsitleda neid tegureid omavahelises koosmõjus.

1.2. Noorukite kuritegeliku käitumise riskitegurid

Noorukite kuritegeliku ja antisotsiaalse käitumise kujunemist mõjutavad mitmesugused riskitegurid, mis võivad olla seotud nii indiviidi omaduste kui ka tema sotsiaalse keskkonnaga. Teaduskirjanduses jaotatakse riskitegurid sageli individuaalseteks, perekondlikeks, eakaaslastega seotud, kooli ning keskkondlikeks teguriteks. Selline jaotus võimaldab paremini mõista, millistes arengukeskkondades riskid kujunevad ja kuidas need nooruki käitumist mõjutavad (Wong, Slotboom & Bijleveld, 2010).

Teaduskirjanduses lähtutakse sageli seisukohast, et õigusrikkumiste tõenäosus suureneb juhul, kui noore elus esineb samaaegselt mitu riskitegurit. Seejuures peetakse oluliseks riskitegurite kuhjumist, kuna nende mõju võib aja jooksul süveneda ja vastastikku võimenduda (Farrington, 2000). Lisaks on leitud, et riskitegurid ei avaldu eraldiseisvalt, vaid kujunevad erinevate arengukeskkondade, näiteks pere, kooli ja eakaaslaste koosmõjus (Gubbels et al., 2024; Wong et al., 2010). Varasemates Eesti uuringutes on leitud, et noorukite antisotsiaalset käitumist mõjutavad pereprobleemid, nõrk side kooliga ning antisotsiaalsete eakaaslaste mõju (Markina & Saar, 2001). Selline käsitus toetab probleemkäitumise teooria seisukohta, mille järgi kujuneb antisotsiaalne käitumine erinevate sotsiaalsete ja individuaalsete mõjutegurite koosmõjus.

Individuaalsed riskitegurid on seotud nooruki isikuomaduste, bioloogiliste ja psühholoogiliste eripäradega. Sellisteks teguriteks võivad olla näiteks impulsiivsus, agressiivsus, madal enesekontroll, kognitiivsed raskused ning käitumisprobleemid (Farrington, Loeber & Ttofi, 2012). Uuringud on näidanud, et varajases arengujärgus ilmnevad individuaalsed riskitegurid võivad oluliselt suurendada hilisema kuritegeliku käitumise tõenäosust. Lisaks mängivad rolli ka psühholoogilised tegurid, nagu madal enesehinnang, emotsionaalsed raskused ning puudulik stressiga toimetulek. Samuti on leitud, et negatiivsed elusündmused ja varasemad traumaatilised kogemused võivad suurendada noorte vastuvõtlikkust antisotsiaalsele käitumisele (Wong et al., 2010).

Perekondlikud riskitegurid on seotud nooruki lähima kasvukeskkonnaga ning hõlmavad näiteks nõrka vanemlikku järelevalvet, ebajärjekindlat kasvatust, peresiseseid konflikte ning vanemate antisotsiaalset käitumist (Farrington, Loeber & Ttofi, 2012; Edovald, 2005; Markina &

Saar, 2001). Riski võivad suurendada ka toetuse puudumine, nõrk emotsionaalne side vanematega ja ebastabiilne perestruktuur. Uuringud on näidanud, et perekondlik keskkond mõjutab oluliselt noore väärtushinnangute ja käitumismustrite kujunemist ning võib seetõttu kas suurendada või vähendada kuritegeliku käitumise riski (Simões et al., 2008).

Noorukieas kasvab eakaaslaste mõju ning nad mängivad üha suuremat rolli noore käitumise kujunemisel. Eakaaslaste surve, normid ja väärtused võivad mõjutada nooruki suhtumist õigusrikkumistesse ning soodustada antisotsiaalse käitumise kujunemist. Risk suureneb eriti juhul, kui noor kuulub gruppi, kus õigusrikkumisi aktsepteeritakse või peetakse normaalseks (Akers, 1998).

Koolikeskkonnaga seotud tegurid, näiteks nõrk seotus kooliga, madal õpimotivatsioon, akadeemiline ebaedu ning halvad suhted õpetajatega, võivad samuti mõjutada nooruki käitumist. Riskikäitumist võivad suurendada ka ebaselged reeglid ja vähene tugi koolikeskkonnas (Farrington et al., 2012). On leitud, et koolist eemaldumine või koolis ebaõnnestumine võib suurendada õigusrikkumiste tõenäosust, kuna noor võib hakata otsima alternatiivseid viise enese tõestamiseks ja kuuluvustunde saavutamiseks (Wong et al., 2010).

Lisaks eelnevatele mõjutavad nooruki käitumist ka laiemad keskkondlikud tegurid, näiteks naabruskond. Kõrge kuritegevuse tase, vaesus, nõrk sotsiaalne kontroll ning turvatunde puudumine võivad suurendada antisotsiaalse käitumise riski (Pollard et al., 1999).

Kokkuvõttes näitab riskitegurite käsitlus, et noorukite kuritegelik käitumine kujuneb erinevate tegurite koosmõjul (Jessor, 1991). Kumulatiivse riski põhimõtte kohaselt suureneb õigusrikkumiste tõenäosus mitme riskiteguri samaaegsel esinemisel ning nende mõju võib aja jooksul kuhjuda ja üksteist võimendada (Farrington et al., 2016; Gubbels et al., 2024).

1.3. Noorukite kuritegeliku käitumise kaitsetegurid

Noorte kuritegeliku käitumise kujunemist ei mõjuta üksnes riskitegurid, vaid olulist rolli mängivad ka kaitsetegurid, mis võivad vähendada riskitegurite mõju ning toetada noorte positiivset arengut. Kaitsetegurid aitavad suurendada nooruki vastupanuvõimet riskidele ning suunata teda prosotsiaalse käitumise poole (Edoald, 2005).

Kaitsetegureid käsitletakse samuti mitmetasandiliselt, hõlmates nii individuaalseid omadusi kui ka sotsiaalset keskkonda. Uuringud on näidanud, et positiivsed suhted perekonnas, toetav koolikeskkond ja prosotsiaalsed eakaaslased võivad oluliselt vähendada kuritegeliku

käitumise riski (Carr & Vandiver, 2001; Simões et al., 2008). Kuigi mitmed uuringud rõhutavad eakaaslaste mõju keskset rolli, võivad nende mõjud avalduda erinevalt sõltuvalt nooruki perekonnast ja koolikeskkonnast. See viitab sellele, et kaitsetegurite mõju ei seisne üksnes riskide vähendamises, vaid ka nooruki prosotsiaalse arengu toetamisel. Carri ja Vandiveri (2001) uuring rõhutab eriti toetavate peresuhete, positiivsete eakaaslaste ning tugeva seotuse kooliga kaitsvat mõju.

Individuaalsel tasandil on olulisteks kaitseteguriteks näiteks hea enesekontroll, positiivne enesehinnang, sotsiaalsed oskused ja probleemilahendusvõime. Need omadused aitavad noorukil paremini toime tulla keerulistes olukordades ning vähendavad antisotsiaalse käitumise tõenäosust (Gubbels et al., 2024). Lisaks individuaalsetele omadustele on keskse tähtsusega perekondlikud kaitsetegurid. Toetavad ja soojad peresuhted, vanemate huvi lapse tegevuste vastu ning järjepidev ja selge kasvatuspraktika aitavad vähendada õigusrikkumiste riski. Tugev emotsionaalne side vanemate ja lapse vahel loob turvatunde ning soodustab normidele vastavat käitumist (Aazami et al., 2023).

Olulised on ka positiivsed suhted eakaaslastega ning kuulumine gruppi, kus väärtustatakse normidele vastavat käitumist, kuna sellised suhted võivad vähendada antisotsiaalse käitumise kujunemise tõenäosust. Prosotsiaalsed eakaaslased võivad toimida oluliste kaitseteguritena (Azeredo et al., 2019).

Koolikeskkonnas on olulisteks kaitseteguriteks positiivne koolikliima, head suhted õpetajatega ning tugev seotus kooliga. Kool võib pakkuda noorele tuge, struktuuri ja võimalusi eneseteostuseks, mis omakorda vähendab riskikäitumise tõenäosust (Simões et al., 2008). Laiemas sotsiaalses kontekstis toimivad kaitseteguritena turvaline ja toetav kogukond, positiivsed sotsiaalsed normid ning osalemine huvitegevustes, mis võivad vähendada kuritegeliku käitumise kujunemise tõenäosust (Pollard et al., 1999).

Kaitsetegurite mõju ei avaldu tavaliselt üksikult, vaid koos teiste individuaalsete ja sotsiaalsete teguritega. Seetõttu tuleb noorukite kuritegeliku käitumise kujunemist käsitleda terviklikult, arvestades samaaegselt nii individuaalseid kui ka sotsiaalseid mõjutegureid (Simões et al., 2008; Wong et al., 2010). Lisaks teaduskirjanduses levinud käsitlusele, mille keskmes on riskitegurite ja kaitsetegurite süstemaatiline ning tõendus põhine tuvastamine, on viimastel aastatel üha enam hakatud tähelepanu pöörama ka noorte endi arusaamadele ja hinnangutele (Barnert et al., 2015; Amemiya et al., 2017; De Boer et al., 2022). Noorte enda tõlgenduste

uurimine võimaldab paremini mõista, kuidas nad tajuvad kuritegeliku käitumise kujunemise põhjuseid ning milliseid tegureid peavad nad oluliseks selle ennetamisel.

Simões ja kolleegide (2008) uuringu tulemused näitasid, et õigusrikkujad tõid esile mitmeid riskitegureid, mis kattuvad teaduskirjanduses kirjeldatuga. Olulisemaks peeti antisotsiaalselt käituvaid sõpru, kehva vanema ja lapse suhet ning puudulikke otsustus- ja toimetulekuoskusi. Samuti rõhutasid noored kaitsetegureid, nagu toetavad suhted koolis ja perekonnas, mis võivad vähendada kuritegeliku käitumise tõenäosust (Simões et al., 2008). Sarnasele vajadusele pöörata tähelepanu noorte enda kogemustele ja tõlgendustele on viidanud ka Amemiya jt (2017) ning De Boer jt (2022), kelle käsitlused rõhutavad, et õigusrikkuvate noorte vaatenurk aitab paremini mõista, kuidas noored ise oma käitumist ja sellest loobumist tõlgendavad.

Sellised tulemused viitavad sellele, et noorukite enda arusaamad on suurel määral kooskõlas teaduskirjanduses tuvastatud riskitegurite ja kaitseteguritega. Samas pakuvad need sügavamat sissevaadet sellesse, kuidas noored neid tegureid oma igapäevaelus mõtestavad. Tuleb siiski arvestada, et nimetatud uuring põhines õigusrikkujate hinnangutel, mistõttu peegeldavad tulemused eelkõige riskikäitumisega juba kokku puutunud noorte vaatenurki (Simões et al., 2008; Barnert et al., 2015; Amemiya et al., 2017; De Boer et al., 2022). Sellest tulenevalt on oluline uurida ka üldpopulatsiooni kuuluvate noorte ehk tavaõpilaste arusaamu, et saada terviklikum ülevaade noorukite kuritegeliku käitumise kujunemist mõjutavatest teguritest (Barnert et al., 2015; De Boer et al., 2022). Tavaõpilaste arusaamad võivad peegeldada ühiskonnas valitsevaid norme, hoiakuid ja väärtusi ning anda täiendavat teavet selle kohta, kuidas noored tõlgendavad kuritegeliku käitumise põhjuseid ja ennetamise võimalusi. Selline lähenemine võimaldab paremini mõista, millised riskitegurid ja kaitsetegurid on noorte teadvuses esil ning kuidas need seostuvad nende igapäevaste kogemustega koolis, peres ja eakaaslaste seas.

Käesolev uurimus lähtubki sellest vajadusest, keskendudes 6.–9. klassi õpilaste hinnangutele noorukite kuritegeliku käitumise kohta. Erinevalt varasematest uuringutest, mis on keskendunud peamiselt riskitegurite seoste analüüsile või õigusrikkujate kogemustele, võimaldab käesolev töö analüüsida tavaõpilaste subjektiivseid arusaamu ning seeläbi täiendada olemasolevat teadmist noorukite kuritegeliku käitumise kujunemise kohta.

Magistritöö eesmärk on selgitada 6.–9. klassi õpilaste arvamusi noorukite kuritegeliku käitumise riski- ja kaitsetegurite kohta ühe kooli näitel. Uurimuse eesmärgist lähtuvalt otsitakse vastuseid järgmistele uurimisküsimustele:

1. Milline on 6.–9. klassi õpilaste suhtumine noorte kuritegelikku käitumisse erinevates keskkondades: klassis, koolis, naabruskonnas, ühiskonnas üldiselt ja teistes riikides?
2. Millised on 6.–9. klassi õpilaste arvamused noorte kuritegeliku käitumise riskitegurite kohta nooruki enda, eakaaslaste, kooli, pere ja naabruskonna tasandil?
3. Millised on 6.–9. klassi õpilaste arvamused noorte kuritegeliku käitumise kaitsetegurite kohta nooruki enda, eakaaslaste, kooli, pere ja naabruskonna tasandil?

2. Metoodika

Käesolev uurimus on kirjeldav kvantitatiivne uurimus, et kaardistada 6.–9. klassi õpilaste suhtumist noorukite kuritegelikku käitumisse ning arvamusi noorte kuritegeliku käitumise riskitegurite ja kaitsetegurite kohta. Andmete kogumiseks kasutati ankeetküsitlust, mis sisaldas nii suletud kui ka avatud küsimusi.

2.1. Valim

Uuringu valimi moodustasid ühes Eesti maapiirkonnas asuv üldhariduskooli 6.–9. klassi õpilased. Valim kujunes mugavusvalimi alusel, kuna kool valiti uurija jaoks kättesaadavuse põhjal. Samas kombineeriti mugavusvalimit eesmärgipärase valimiga, sest uuringusse kaasati kindlasse vanuserühma kuuluvad õpilased, kes õppisid 6.–9. klassis.

Uuringus osales kokku 55 õpilast vanuses 12–15 aastat, kelle taustaandmed on esitatud tabelis 1. Uuringusse kaasati kõik vastavas vanuserühmas õppivad õpilased, kes olid nõus uuringus osalema. Valimi iseloomust tulenevalt ei ole uuringu tulemused üldistatavad kõigile Eesti kooliõpilastele, kuid need annavad ülevaate uuritava sihtrühma arvamustest käsitletava uurimisteema kohta

Tabel 1. Uuritavate taustaandmed

Klass	n	Vanus	n	Sugu	n
6. klass	14	12	14	Poisid	29
7. klass	16	13	15	Tüdrukud	26

8. klass	10	14	10
9. klass	15	15	16
Kokku	55		

2.2. Andmekogumismeetod ja protseduur

Ankeetküsitlus koosnes nii suletud kui ka avatud küsimustest. Kombineeritud küsimuste kasutamine võimaldas moodustada kategooriad ja seejärel neid võrrelda. Andmete analüüsimisel kasutati induktiivset sisuanalüüsi, mille käigus moodustati kategooriad andmetest lähtuvalt.

Ankeedi küsimused olid koostatud eesmärgiga selgitada noorte suhtumist noorukite kuritegelikku käitumisse ning arvamusi noorte kuritegeliku käitumise riski- ja kaitsetegurite kohta. Küsimustik koosnes kolmest osast ning sisaldas nii hinnanguskaalaga väiteid kui ka avatud küsimusi (koostaja: töö juhendaja Kristi Kõiv).

Küsimustiku esimeses osas paluti vastajatel hinnata, kui tõsiseks probleemiks nad peavad noorte kuritegeliku käitumise erinevates keskkondades - teistes riikides, ühiskonnas üldiselt, koduümbruses ja naabruskonnas, koolis ning oma klassis. Vastused anti seitsmepallisel Likerti tüüpi skaalal (Likert, 1932), kus 1 tähistas „üldse mitte tõsine“ ja 7 „väga tõsine“. Näiteks esitati väide: „Noorte kuritegelik käitumine on teistes riikides tõsine probleem.“ Vastused kodeeriti arvuliselt järgmiselt: 1 - üldse mitte tõsine, 2 - pigem mitte tõsine, 3 - vähesel määral tõsine, 4 - mõõdukalt tõsine, 5 - üsna tõsine, 6 – tõsine, 7 - väga tõsine.

Teine osa keskendus kuritegeliku käitumise riskiteguritele. Selles osas esitati avatud küsimused, milles paluti vastajatel kirjeldada, millised asjaolud võivad nende arvates mõjutada noorte kuritegelikku käitumist. Küsimused puudutasid erinevaid noorukite kuritegeliku käitumise riskitegureid seoses pere, kooli, koduümbruse ja naabruskonna, eakaaslaste ning nooruki endaga seotud tegurid.

Kolmas osa käsitles kaitsetegureid ehk tegureid, mis aitavad noorte kuritegelikku käitumist ennetada. Ka selles osas kasutati avatud küsimusi, kus vastajad pidid kirjeldama asjaolusid, mis nende endi arvates mõjutavad noorukite kuritegelikku käitumist. Avatud küsimused hõlmasid peret, kooli, koduümbrust ja naabruskonda, eakaaslast ja noorukit ennast. Näiteks oli küsimus formuleeritud nii: *Millised perega seotud asjaolud aitavad noorte kuritegelikku käitumist ära hoida?* Küsimustiku lõpus koguti vastajatelt taustaandmeid, nagu sugu, vanus ja klass, et kirjeldada valim demograafilisi tunnuseid.

Uuring viidi läbi 2025. aasta oktoobris ühes üldhariduskoolis. Enne andmete kogumist küsiti alaealiste osalemiseks lapsevanemate nõusolekut kirjalikult. Andmete kogumiseks kasutati paber kandjal küsimustikku. Küsimustiku jagas osalejatele uurija isiklikult. Osalejatele selgitati, et uuringus osalemine on vabatahtlik ning vastamine toimub anonüümselt. Küsimustikud täideti koolikeskkonnas kohapeal ning vastamiseks kulus keskmiselt 20–25 minutit. Pärast täitmist kogus uurija küsimustikud kokku. Andmeid kasutatakse üksnes uurimustöö eesmärgil.

2.3. Andmeanalüüsi meetodid

Suletud küsimuste vastuseid analüüsiti kirjeldava statistika meetodite abil keskmistena 7-punktilisel hinnanguskaalal ning keskmiste võrdlemiseks kasutati *t*-testi. Andmete analüüsiks kodeeriti vastused ning sisestati andmetöötlusprogrammi Microsoft Excel. Seejärel arvutati sagedused ja aritmeetilised keskmised, mis võimaldasid kirjeldada vastajate hinnanguid ja tuvastada üldisi tendentse.

Avatud küsimuste vastuseid analüüsiti induktiivse kvalitatiivse sisuanalüüsi põhimõtetest lähtudes (Õunapuu, 2014; Laherand, 2008). Esmalt loeti avatud küsimuste vastused korduvalt läbi ning vastustest eraldati sisulised tähendusüksused, millele omistati koodid. Sarnase sisuga koodid koondati alakategooriateks, mis omakorda rühmitati kategooriateks ja üldkategooriateks. Vajadusel täpsustati ja täiendati kategooriasüsteemi analüüsi käigus. Seejärel koondati sarnase sisuga vastused kategooriate alla ning analüüsiti nende sisu, et tuua esile peamised mustrid ja tähendused. Näiteks koondusid koodid nagu „halb kasvatus“, „puudulik kasvatus“, „vanemad ei kontrolli last“ ja „vanematel on ükskõik, mida laps teeb“ alakategooriasse vanematepoolne halb kasvatus, mis omakorda kuulub kategooriasse vanemate kasvatuspraktika. Kategooriate põhjal koostati koodipuud, mis visualiseeriti. Koodipuu loomine võimaldas süstematiseerida andmeid, esitada kategooriate ja alakategooriate vahelisi seoseid ning anda struktureeritud ülevaade õpilaste vastustes esinenud temaatikast.

Analüüsi usaldusväärsuse ja valiidsuse suurendamiseks viisid kodeerimise ja kategooriate moodustamise läbi kaks uurijat – töö autor ja juhendaja. Uurijad võrdlesid omavahel kodeerimistulemusi ning võimalike erimeelsuste korral arutati tulemused läbi kuni ühise arusaama saavutamiseni.

2.4. Eetilised põhimõtted

Uurimuse läbiviimisel lähtuti Eesti teaduse hea teadustava põhimõtetest (Tartu Ülikooli eetikakeskus & Eesti Teadusagentuur, 2023). Osalemine uuringus oli vabatahtlik ning vastajatele tagati anonüümsus. Kuna uuringus osalesid alaealised, küsiti enne andmete kogumist lapsevanemate või seaduslike esindajate kirjalik nõusolek. Kogutud andmed kasutati üksnes teaduslikul eesmärgil ning neid säilitati kooskõlas andmekaitse nõuetega.

3. Tulemused

3.1. Suletud küsimuste vastuste analüüs

Tulemused näitavad, et vastajad pidasid noorte kuritegelikku käitumist kõige tõsisemaks probleemiks teistes riikides ($M = 5,20$) ning ühiskonnas üldiselt ($M = 5,11$). Kõige madalamalt hinnati probleemi tõsidust klassi kontekstis ($M = 3,11$) võrreldes naabruskonna ($M = 3,60$) ja oma kooli kontekstiga ($M = 4,18$). Noorte hinnangud erinevates keskkondades on esitatud tabelis 2.

Tabel 2. Noorte kuritegeliku käitumise tajutud tõsiduse keskmised hinnangud erinevates keskkondades

Keskkond	M
Teised riigid	5,20
Meie ühiskond	5,11
Naabruskond	3,60
Kool	4,18
Klass	3,11

Paariviisilise t -testi tulemused, mis on esitatud tabelis 3, näitasid, et uuritavate hinnangud erinesid erinevate kontekstide lõikes. Statistiliselt olulised erinevused ilmnesisid hinnangutes, mis puudutasid kuritegeliku käitumise tõsidust teistes riikides ja meie ühiskonnas võrreldes naabruskonna, kooli ja klassi kontekstiga. Teiste riikide kontekstis olid erinevused statistiliselt olulised võrreldes naabruskonna ($t = 5,33$, $p = 0,00$), kooli ($t = 3,13$; $p = 0,01$) ja klassi hinnangutega ($t = 6,81$; $p = 0,00$). Meie ühiskonna kontekstis ilmnesisid statistiliselt olulised erinevused võrreldes naabruskonna ($t = 4,47$; $p = 0,00$), kooli ($t = 2,57$; $p = 0,01$) ja klassi

hinnangutega ($t = 5,82$; $p = 0,00$). Lisaks ilmnes statistiliselt oluline erinevus kooli ja klassi hinnangute vahel ($t = 2,77$; $p = 0,01$).

Tabel 3. Paariviisiliste t -testide tulemused noorte kuritegeliku käitumise tajutud tõsiduses võrdlemisel erinevate keskkondade vahel

Võrdlus	t	p
Teised riigid – meie ühiskond	0,33	0,37
Teised riigid – naabruskond	5,33	0,00
Teised riigid – kool	3,13	0,01
Teised riigid – klass	6,81	0,00
Meie ühiskond – naabruskond	4,47	0,00
Meie ühiskond – kool	2,57	0,01
Meie ühiskond – klass	5,82	0,00
Naabruskond – kool	1,52	0,07
Naabruskond – klass	1,34	0,09
Kool – klass	2,77	0,01

Seega nähtub uurimusest, et noorte kuritegelikku käitumist hinnati tõsisemaks teiste riikide ja meie ühiskonna tasandil ning vähem tõsiseks vahetumates keskkondades, nagu naabruskond, kool ja oma klass. Kõige madalama hinnangu andsid uuritavad oma klassi kontekstis, mis võib viidata sellele, et vahetut keskkonda tajutakse turvalisemana. Lisaks peeti noorukite kuritegelikku käitumist oma koolis tõsisemaks probleemiks kui oma klassis.

3.2. Avatud küsimuste vastuste analüüs

Induktiivse kvalitatiivse sisuanalüüsi tulemusena koondusid vastused peakategooriasse, üldkategooriatesse, kategooriatesse ja alakategooriatesse.

3.2.1. Riskitegurite tasandid

Perega seotud riskitegurid noorte kuritegeliku käitumise kujunemisel

Perega seotud riskitegurite analüüsi tulemusena moodustus peakategooria alla viis üldkategooriat, milleks olid pere struktuur ja sotsiaal-majanduslik olukord, vanemate kasvatuspraktikad,

pereliikmete vahelised suhted, perevägivald ning vanemate hälbiv käitumine. Nende alla eristati omakorda kategooriad ja alakategooriad, mis täpsustasid õpilaste poolt nimetatud perega seotud riskitegureid (lisa 1).

Õpilaste vastuste põhjal selgus, et noorte kuritegelikku käitumist seostatakse vanematepoolse halva kasvatuses, kus kasvatuses puudus järelevalve (*n vastused: vanemad ei kontrolli last*) või oli tegu minnalaskva kasvatuses (*n liiga palju vabadust*) või vanema oli negatiivseks eeskujuks (*vanemad joovad ja suitsetavad ja laps võtab neilt eeskuju*). Kuritegelikku käitumise riskiteguriks pidasid uuritavad ka halba peresuhete kvaliteedi, kus pereliikmete vahel esinesid tülid ja suhted olid kauged ning nooruki ja vanema vahel puudusid lähisuhted, sest puudus vanematepoolne huvi, hoolitsus ja tähelepanu noorukile. Ühe olulise riskitegurina nimetati ka perevägivalda, mis avaldus nii pereliikmete vahelise korduva vägivallana kui ka vanemate ja õdede-vendade poolt nooruki suhtes suunatud füüsilise ja verbaalse vägivallana. Lisaks seostati noorte kuritegelikku käitumist vanemate hälbiva käitumisega (*n uimastitarvitamine, kuritegelik käitumine*), pere struktuuriga (*n üksikvanemlus, vanemate puudumine*) ning pere halva majandusliku olukorraga. Õpilaste hinnangul on perekonnaga seotud tegurid olulised noorukite käitumise kujunemisel.

Kooliga seotud riskitegurid noorte kuritegeliku käitumise kujunemisel

Kooliga seotud riskitegurite peakategooria alla moodustus kolm üldkategooriat: nõrk side kooliga, õppekorraldus ning eakaaslaste negatiivne käitumine. Nende alla eristati omakorda alakategooriad, mis täpsustasid õpilaste hinnanguid (lisa 2).

Õpilaste vastuste põhjal selgus, et noorte kuritegelikku käitumist seostatakse eelkõige nõrga sidemega kooliga, mis väljendus nii negatiivses suhtumises kooli (*n ei taha koolis käia*) kui ka õpetajatesse ja halbades suhetes õpetajatega (*n õpetajad kritiseerivad, õpetajad on õelad*) ning akadeemilises ebaedus koolis. Kooliga seotud riskiteguritena nimetati ka õppekorraldusega seotud probleeme, sealhulgas vähest järelevalvet koolis (*n pole kaameraid*) ning õpetajate vähest tähelepanu õpilaste käitumisele (*n õpetajad ei pööra piisavalt tähelepanu*). Eakaaslaste negatiivse käitumise puhul toodi esile antisotsiaalselt käituvate eakaaslaste käitumismudelid ning sõprussuhted selliste noortega (*n sõbrad annavad halbu mõtteid, õpitakse teiste pealt*). Lisaks nimetati riskitegurina eakaaslastepoolset tõrjutust ja kiusamise ohvriks olemist. Õpilaste

hinnangul on koolikeskkonnaga seotud tegurid olulised noorukite kuritegeliku käitumise kujunemisel.

Naabruskonnaga seotud riskitegurid noorte kuritegeliku käitumise kujunemisel

Naabruskonnaga seotud riskitegurite peakategooria alla moodustus kaks üldkategooriat: ebasoodsad tingimused ja sotsiaalse kontrolli puudumine ning seotus antisotsiaalselt käituvate eakaaslastega. Nende alla eristati omakorda kategooriad ja alakategooriad, mis täpsustasid õpilaste hinnanguid (lisa 3).

Analüüsist ilmnes, et õpilased seostavad noorukite kuritegelikku käitumist eelkõige ebasoodsate tingimuste ja sotsiaalse kontrolli puudumisega naabruskonnas. Mille puhul toodi esile noorte vaba aja veetmise võimaluste puudumine ümbruskonnas ja igavus (*n pole midagi teha, lastel on igav*). Samuti nimetati vähest turvatunnet ja nõrku sotsiaalseid sidemeid naabruskonnas (*n oleneb kus elad ning, naabruskondades palju halbasid eeskujusid*). Õpilased tõid välja ka täiskasvanute negatiivse eeskuju ja vähese sotsiaalse kontrolli (*n kui igal pool sinu ümber on inimesed, kes teevad selliseid asju siis ilmselt hakkavad ise ka selliseks, kas keegi julgeb noorukit noomida*), viidates keskkonnale, kus on nähtav kuritegelik või muu antisotsiaalne käitumine. Teise üldkategooriana kerkis esile seotus antisotsiaalselt käituvate eakaaslastega. Õpilased rõhutasid antisotsiaalselt käituvate eakaaslaste mõju ning negatiivsete käitumismudelite ülekandumist (*n sõbrad annavad halbu mõtteid, halvad seltskonnad mõjutavad*). Lisaks nimetati riskiteguritena eakaaslastepoolset tõrjutust ja kiusamist naabruskonnas (*n pole sõpru, kiusamine*). Tulemused näitasid, et õpilaste hinnangul on naabruskonnaga seotud riskitegurid seotud nii keskkondlike tingimuste kui ka seal kujunevate sotsiaalsete suhete ja normidega.

Eakaaslastega seotud riskitegurid noorte kuritegeliku käitumise kujunemisel

Eakaaslastega seotud riskitegurite peakategooria ning selle alla moodustunud kaks üldkategooriat: antisotsiaalselt käituvate eakaaslaste surve ja eakaaslastepoolse kiusamise ohver. Nende alla eristati omakorda kategooria ja alakategooriad, mis täpsustavad õpilaste hinnanguid (lisa 4).

Analüüsist ilmnes, et õpilased seostavad noorukite kuritegelikku käitumist eelkõige eakaaslaste mõjuga. Vastustes toodi esile, et noored võivad sattuda antisotsiaalselt käituvasse seltskonda ning võtta üle teiste käitumismustrid (*n halvad sõbrad, sattuda halba sõprade gruppi*,

teeb seda, mida teised ütlevad). Samuti rõhutati otsest eakaaslaste survet, mis võib avalduda mõjutamise, ähvardamise ja manipuleerimise kaudu (*n mõjutavad, ähvardavad, manipuleerivad sõbrad*). Lisaks nimetati antisotsiaalse käitumise mudelite ülekandumist, kus noored võtavad eeskuju teistelt eakaaslastelt (*n teised õpilased annavad eeskuju, halb eeskuju, teiste käitumine mõjutab sinu oma*). Õpilaste hinnangul võib see olla seotud vajadusega kuuluda gruppi ja saada tunnustust. Olulise riskitegurina käsitleti ka eakaaslastepoolse kiusamise ohvriks olemist (*n kui teda ennast kiusatakse, kui su üle tehakse nalja*). Tulemused viitavad sellele, et õpilaste hinnangul on eakaaslastega seotud riskitegurid seotud nii sotsiaalse surve kui ka käitumismudelite omandamisega.

Nooruki endaga seotud riskitegurid noorte kuritegeliku käitumise kujunemisel

Nooruki endaga seotud riskitegurite peakategooria alla moodustus viis üldkategooriat: vaimse ja füüsilise tervise probleemid, kurvameelsus ja depressioon, madal enesehinnang ja moraalinormid, põnevuse ja erutuse otsimine, ärritavus ning enesekontrolli puudumine ning isiklikud probleemid pärinevad pereprobleemidest. Nende all eristati kategooriad, mis täpsustavad õpilaste hinnanguid (lisa 5).

Õpilaste vastuste põhjal seostati noorte kuritegelikku käitumist vaimse ja füüsilise tervise probleemidega (*n võibolla mingi trauma, mis paneb tegema mingeid asju*). Samuti nimetati kurvameelsust ja depressiooni (*n masendus*) teguritena, mis mõjutavad noore käitumist. Lisaks toodi esile madal enesehinnang ja raskused moraalinormide järgimisel (*n ei saa millegagi hakkama*). Oluliste teguritena käsitleti ka põnevuse ja erutuse otsimist (*n otsib põnevust*), ärrituvust (*n vihastab kiiresti*) ning enesekontrolli puudumist (*n ei oska enda tundeid välja muudmoodi näidata*). Õpilased nimetasid ka pereprobleemidest tulenevaid isiklikke raskusi, sealhulgas puudulikku või halba kasvatust ning vähest tähelepanu vanematelt (*n pere probleemid, ei saa piisavalt tähelepanu vanematelt*). Tulemustest tuli välja, et õpilaste hinnangul on individuaalsed riskitegurid seotud nii emotsionaalse heaolu kui ka eneseregulatsiooni oskustega.

3.2.2. Kaitsetegurite tasandid

Perega seotud kaitsetegurid noorte kuritegeliku käitumise ennetamisel

Perega seotud kaitsetegurite peakategooria alla moodustus kaks üldkategooriat: vanemate kasvatuspraktika ja positiivne vanemlus ning soojad toetavad suhted vanematega. Nende alla eristati omakorda kategooriad, mis täpsustasid õpilaste hinnanguid (lisa 6).

Õpilaste vastuste põhjal peeti noorukite kuritegeliku käitumise ennetamisel oluliseks selgeid kasvatuspraktikaid ja positiivset vanemlust. Esile toodi tõhus kasvatus ja reeglite olemasolu (*n peres kehtestatakse reeglid, on ühine arusaam ja kokkulepped*). Samuti rõhutati vanemate mittevägivaldset ja eeskujulikku käitumist (*n vanemad ei karju, ei tohi vägivalda kasutada, vanemad on rahulikud, vanemad ei joo palju alkoholi*). Teise üldkategooriana tõusid esile soojad ja toetavad suhted vanematega (*n usalduslik suhe vanematega, pere peaks olema toetav ja mõistev*). Lisaks nimetati pereliikmete toetust ja abi ning vanemate huvi lapse elu vastu (*n vanemad hoolivad, teha talle kodu mugavaks ja heaks keskkonnaks*). Tulemused näitasid, et õpilaste hinnangul on perekondlikud kaitsetegurid seotud emotsionaalse toe ja selgete käitumisraamidega.

Kooliga seotud kaitsetegurid noorte kuritegeliku käitumise ennetamisel

Kooliga seotud kaitsetegurite analüüsi tulemusena moodustus neli üldkategooriat: usalduslikud suhted koolitöötajatega, koolikeskkond, eakaaslased ja karistamine. Nende alla eristati omakorda kategooriad, mis täpsustasid õpilaste hinnanguid kooliga seotud kaitsetegurite kohta (lisa 7).

Õpilaste vastuste põhjal ilmnes, et noorte kuritegelikku käitumist aitab ennetada usalduslik ja toetav suhe koolitöötajatega. Õpilased rõhutasid õpetajatega usalduslikke suhteid ning abi ja toetust (*n mõistvad õpetajad, õpetajad, kes aitavad, õpetajatega hea läbisaamine*) ning võimalust saada tuge tugispetsialistidelt (*n rääkida sotsiaalpedagoogiga*). Olulisena käsitleti ka turvalist ja toetavat koolikeskkonda. Õpilased tõid esile selgete reeglite olemasolu ja järelvalve koolis (*n reeglid koolis, kontrollitakse noorte käitumist*). Samuti nimetati riskikäitumisega teadlikkuse tõstmist (*n loengud sel teemal, rääkida probleemidest tundides*), Eakaaslaste rolli käsitleti samuti kaitsetegurina, tuues esile prosotsiaalselt käituvate sõprade mõju (*n head sõbrad, näitavad head eeskju*). Lisaks rõhutati vajadust piirata antisotsiaalselt käituvate noorte mõju (*n eemaldada pahad üksteisest*). Samuti toodi esile ka karistamise roll, sealhulgas karistused ja isoleerimine (*n rohkem karistusi, direktori juurde minek*). Tulemused näitasid, et

õpilaste hinnangul on kooliga seotud kaitsetegurid seotud toetavate suhete, turvalise koolikeskkonna ja käitumisreeglitega.

Naabruskonnaga seotud kaitsetegurid noorte kuritegeliku käitumise ennetamisel

Naabruskonnaga seotud kaitsetegurite peakategooria alla moodustus kaks üldkategooriat, milleks olid turvaline naabruskond ja sotsiaalne sidusus naabruskonnas. Nende alla eristati omakorda kategooriad, mis täpsustavad õpilaste hinnanguid naabruskonnaga seotud kaitsetegurite kohta (lisa 8).

Õpilaste vastuste põhjal peeti noorte kuritegelikku käitumist ennetavaks teguriks turvalist naabruskond. Olulise tegurina toodi välja füüsiline turvalisus (*n turvaline keskkond, kui kodutee on ohutu, rohkem turvakaameraid*). Samuti toodi esile aktiivse vaba aja veetmise võimalused (*n trennid ja hobid, oleks rohkem tegevusi, lastel ei oleks igav*). Lisaks rõhutati sotsiaalse sidususe rolli naabruskonnas. Õpilased nimetasid hoolivad ja turvalisi suhteid ning vastastikust abistamist (*n kõik saavad omavahel läbi, aidatakse kõiki, keegi julgeb sekkuda*). Samuti viidati täiskasvanute positiivsele eeskujule (*n eeskujulikud täiskasvanud, korralikud inimesed*) ning seotusele mitteantisotsiaalselt käituvate eakaaslastega (*n hoolivad sõbrad*). Õpilaste hinnangul on naabruskonnaga seotud kaitsetegurid seotud turvalisuse ja sotsiaalse toega.

Eakaaslastega seotud kaitsetegurid noorte kuritegeliku käitumise ennetamisel

Eakaaslastega seotud kaitsetegurite peakategooria alla moodustus kaks üldkategooriat: prosotsiaalselt käituvad eakaaslased ja eakaaslastepoolne sekkumise õhutamine. Mille raames eristati omakorda kategooriad, mis täpsustasid õpilaste hinnanguid (lisa 9).

Analüüsist ilmnes, et õpilased pidasid noorukite kuritegeliku käitumise ennetamisel oluliseks prosotsiaalselt käituvate eakaaslaste olemasolu. Õpilased rõhutasid heade ja toetavate sõprussuhete tähtsust (*n head sõbrad, hea seltskond, kui ei kiusata üksteist*). Esile toodi ka prosotsiaalselt käituvad eakaaslased kui mudelid (*n teised on eeskujuks, eeskujulikud sõbrad*). Lisaks nimetati antisotsiaalse käitumisega eakaaslaste vältimist (*n mitte suhelda halbade inimestega, valida sõpru, ei lase teistel end mõjutada*). Olulise kaitsetegurina käsitleti eakaaslastepoolset sekkumist probleemse käitumise märkamisel ja sellele reageerimisel (*n öelda täiskasvanule, astuda vahele, saata sotsiaalpedagoogi juurde*). Tulemused näitasid, et õpilaste

hinnangul on eakaaslastega seotud kaitsetegurid seotud sotsiaalse toe ja positiivsete käitumismudelitega.

Nooruki endaga seotud kaitsetegurid noorte kuritegeliku käitumise ennetamisel

Peakategooria alla moodustus kolm üldkategooriat: mina-pilt ja enesekohased oskused, sotsiaalsed oskused ja abi küsimine. Nende alla eristati omakorda kategooriad, mis täpsustavad õpilaste hinnanguid nooruki endaga seotud kaitsetegurite kohta (lisa 10).

Õpilaste vastuste põhjal ilmnes, et noorte kuritegelikku käitumist aitab ennetada positiivne mina-pilt ja enesekohased oskused. Õpilased tõid esile positiivse suhtumise endasse ja teistesse (*n olla endaga rahul, olla teistega hea*). Samuti rõhutati enesekontrolli oskust (*n hoiab end tagasi, oskab oma käitumist kontrollida*). Sotsiaalseid oskusi käsitleti olulise kaitsetegurina. Õpilased nimetasid enesekehtestamise ja „ei“ ütlemise oskust (*n julgeb öelda ei, ei tee kaasa kõike*) ning oskust luua ja hoida sõprussuhteid (*n valib häid sõpru, suhtleb heade inimestega*). Olulise kaitsetegurina nimetati ka abi küsimise valmisolekut. Õpilased tõid välja noore julguse ja valmisoleku pöörduda probleemide korral teiste poole (*n räägib kellegagi kui mure on, otsib abi spetsialistilt*). Tulemused näitasid, et õpilaste hinnangul on nooruki endaga seotud kaitsetegurid seotud eneseregulatsiooni, sotsiaalsete oskuste ja abi küsimise valmisolekuga.

Arutelu

Käesoleva uurimuse eesmärk oli selgitada ühe Eesti üldhariduskooli 6.–9. klassi õpilaste arvamusi noorukite kuritegeliku käitumise kohta ning nende hinnanguid kuritegeliku käitumise riski- ja kaitseteguritele. Tulemused näitasid, et tavakooli õpilaste hinnangul mõjutavad noorukite kuritegelikku käitumist nii noore enda kui ka pere, kooli, eakaaslaste ja naabruskonnaga seotud tegurid. See viitab sellele, et noored tajuvad kuritegeliku käitumise kujunemist mitmetasandilise protsessina, mille puhul mängivad olulist rolli nii individuaalsed kui ka sotsiaalsed mõjutajad.

Õpilaste suhtumine noorukite kuritegelikku käitumisse erinevates keskkondades

Esimese uurimusküsimuse tulemused näitasid, et õpilased pidasid noorukite kuritegelikku käitumist tõsisemaks probleemiks teistes riikides ja ühiskonnas üldiselt kui enda vahetus keskkonnas. Kõige vähem tõsiseks peeti probleemi oma klassis. Selline tulemus võib viidata sellele, et noored peavad kuritegelikku käitumist pigem üldiseks ühiskondlikuks probleemiks kui

millekski, mis puudutab otseselt nende enda ümbrust. Samuti võib see olla seotud kalduvusega pidada oma vahetut keskkonda turvalisemaks võrreldes laiemas ühiskonnas või ka teiste riikidega. Sellist tulemust võib selgitada ka asjaoluga, et noorte hinnanguid mõjutavad nende igapäevased sotsiaalsed kogemused ja tajutud keskkond. Varasemad uuringud on rõhutanud, et noorukite käitumist ja selle kujunemist mõjutavad erinevad sotsiaalsed suhted ja keskkonnad, sealhulgas kool, eakaaslased ja naabruskond (Jessor & Jessor, 1977; De Boer et al., 2022). Seetõttu võivad noored tajuda enda vahetut keskkonda turvalisemana võrreldes laiemas ühiskonnas või teiste riikidega. Lisaks võivad isiklikud kogemused oma klassi või kooliga olla positiivsemad kui üldine meediast või ühiskonnast saadav kuvand noorte kuritegelikust käitumisest.

Õpilaste hinnangud noorukite kuritegeliku käitumise riskiteguritele

Teise uurimusküsimuse tulemused näitasid, et 6.–9. klassi õpilased seostasid noorukite kuritegelikku käitumist mitmete riskiteguritega, nii individuaalsel kui ka sotsiaalsel tasandil. Õpilaste poolt välja toodud tegurid, nagu vanemate vähene järelevalve, negatiivsed käitumismudelid perekonnas, eakaaslaste mõju ning nõrk side kooliga, on kooskõlas varasemate teadusuuringutega, milles on rõhutatud mitmetasandiliste riskitegurite rolli noorukite kuritegeliku käitumise kujunemisel (Wong et al., 2010). Tulemused kinnitavad, et noored peavad noorukite kuritegeliku käitumise kujunemisel oluliseks eelkõige sotsiaalseid suhteid ja keskkonda, mitte ainult nooruki individuaalseid omadusi ja tunnuseid. Tulemused olid sarnased ka Simões jt (2008) uurimusega, kus noored õigusrikkujad tõid peamiste riskiteguritena esile antisotsiaalselt käituvad sõbrad, probleemsed peresuhted ning riskikäitumist soodustavad sotsiaalsed tegurid. Ka käesolevas uurimuses rõhutasid tavakooli õpilased eakaaslaste mõju ja perekondlikke tegureid, mis viitab sellele, et erineva taustaga noored võivad tajuda noorukite kuritegeliku käitumise riskitegureid sarnasel viisil. See võib viidata sellele, et noorte arusaamu noorukite kuritegeliku käitumise põhjustest mõjutavad lisaks isiklikele kogemustele ka laiemad sotsiaalsed ja ühiskondlikud tegurid.

Käesoleva uurimuse tulemused näitasid, et õpilased seostasid noorukite kuritegeliku käitumisega seotud perekondlikke riskitegureid mitte ainult vanemate vähese järelevalvega, vaid ka pere üldise toimimise ja perekonna struktuuriga. Riskiteguritena nimetati üksikvanemlust, pere majanduslikke raskusi, vanemate uimastitarvitamist, kriminaalset käitumist ning perevägivalda. Samuti tõid õpilased esile vanematevahelised konfliktid, vähese emotsionaalse läheduse ning

positiivsete käitumismudelite puudumise. Õpilaste vastustest ilmnes, et perega seotud riskiteguritena tajuti ka vanematepoolse hoolitsuse ja tähelepanu puudumist ning vähest emotsionaalset lähedust noorukiga. Lisaks vastati veel, et noore antisotsiaalset käitumist võivad mõjutada nii vanematepoolse järelevalve puudumine kui ka positiivse eeskuju puudumine. See näitab, et õpilased pidasid oluliseks mitte ainult pere struktuuri, vaid ka vanema ja noore vahelise suhte kvaliteeti. Selline tulemus toetab varasemates uuringutes esitatud seisukohta, et nooruki jaoks on oluline turvaline ja toetav peresuhe, mis aitab vähendada antisotsiaalse käitumise kujunemise riski (Wong et al., 2010; Farrington et al., 2012), kus on rõhutatud perekondlike suhete ja vanemliku toetuse olulisust noorukite riskikäitumise ennetamisel.

Uurimuse tulemused näitasid, et õpilased seostasid noorukite kuritegelikku käitumist ka kooli- ja naabruskonnaga seotud teguritega. Riskiteguritena nimetati näiteks negatiivseid suhteid õpetajatega, kiusamist, vähest järelevalvet koolis, turvatunde puudumist naabruskonnas ning väheseid võimalusi sisukaks vaba aja veetmiseks. Õpilased tõid naabruskonnaga seotud riskiteguritena esile ka vähesed sotsiaalsed sidemed, täiskasvanute negatiivsed eeskujud ning eakaaslastepoolse tõrjutuse koduümbruses. Vastustest ilmnes, et noored seostasid turvatunde puudumist ja vähest kogukondlikku toetust suurema riskiga sattuda kuritegelikku käitumisse. Vastustes tõusid esile ka koolikaaslastepoolne tõrjutus ning antisotsiaalselt käituvate eakaaslaste mõju koolikeskkonnas. Samuti seostati riskikäitumist akadeemilise ebaedu ja nõrga seotusega kooliga, mis viitab sellele, et õpilased nägid kooli olulise sotsiaalse keskkonnana noore käitumise kujunemisel. Sarnaseid kooli ja keskkonnaga seotud riskitegureid on kirjeldatud ka varasemates uuringutes, kus on kirjutatud koolikeskkonna, sotsiaalse keskkonna mõjust noorte käitumise kujunemisel (Farrington et al., 2012; Pollard et al., 1999). Samas ilmnesid ka mõningad erinevused. Kui Simões jt (2008) uuring põhines õigusrikkujate isiklikel kogemustel, siis käesoleva uurimuse tulemused näitavad tavakooli õpilaste üldisi arusaamu ja hinnanguid. Lisaks rõhutasid tavakooli õpilased keskkondlikke tegureid noorukite kuritegeliku käitumise kujunemisel, nagu naabruskonna turvalisus, vähese vaba aja veetmise võimalused ja nõrk sotsiaalne kontroll, mis ei pruugi õigusrikkujate enesekirjeldustes sama selgelt esile tulla. See võib viidata sellele, et tavakooli õpilased tajuvad kuritegeliku käitumise ennetamisel olulisena just igapäevase keskkonna turvalisust ja toetavate tegevusvõimaluste olemasolu. Tulemused näitasid, et noorukite kuritegelikku käitumist ei seostatud ainult nooruki isikuomadustega, vaid ka tema ümbritseva keskkonnaga. Riskitegureid kirjeldati nii pere, kooli, eakaaslaste kui ka

naabruskonna tasandil, mis viitab sellele, et õpilased tajuvad noorukite kuritegeliku käitumise kujunemist mitme teguri koosmõjuna. Noorukite kuritegelik käitumine kujuneb erinevate keskkondlike ja sotsiaalsete tegurite koosmõjul.

Õpilaste hinnangud noorukite kuritegeliku käitumise kaitseteguritele

Kolmanda uurimusküsimuse tulemused näitasid, et 6.–9. klassi õpilased pidasid noorukite kuritegeliku käitumise ennetamisel oluliseks nii individuaalseid kui ka sotsiaalseid kaitsetegureid. Õpilaste hinnangul aitavad kuritegelikku käitumist ennetada toetavad peresuhted, positiivsed suhted õpetajatega ja eakaaslastega, turvaline kooli- ja elukeskkond ning nooruki enda oskused, nagu enesekontroll ja abi otsimise oskus. Kooliga seotud kaitseteguritena tõid õpilased esile ka õpetajatepoolse abi, tugispetsialistide toe, teadlikkuse tõstmise ning selged reeglid ja järelvalve koolis. Lisaks peeti oluliseks prosotsiaalselt käituvaid sõpru, kes suunavad noori positiivsete käitumisvalikute poole. Perekonraga seotud kaitseteguritena peeti oluliseks ka vanematepoolset huvi noore elu vastu, avatud suhtlemist ning järjepidevaid ja selgeid reegleid kodus. Õpilased rõhutasid, et toetavad ja usalduslikud suhted vanematega võivad aidata kaasa turvatunde kujunemisele ja positiivsete käitumisnormide arengule. Sellised tulemused on kooskõlas varasemate uuringutega, mille kohaselt võivad kaitsetegurid erinevates arengukeskkondades vähendada riskitegurite mõju ja toetada prosotsiaalset arengut (Farrington et al., 2012; Simões et al., 2008). Käesoleva uurimuse tulemused viitavad sellele, et noored peavad emotsionaalset toetust ja turvalisi suhteid oluliseks teguriks noorukite kuritegeliku käitumise ennetamisel. Sarnaselt Simões jt (2008) uuringule tõid ka käesolevas uurimuses osalenud õpilased esile toetavate peresuhete, positiivsete eakaaslaste ning koolikeskkonna olulisuse. Õpilaste vastustest ilmnes, et noored peavad tähtsaks täiskasvanute toetust, turvalisi suhteid ning võimalust probleemide korral abi saada. Ka varasemates uuringutes on rõhutatud, et toetavad suhted perekonnas ja koolis võivad toimida oluliste kaitseteguritena noorukite kuritegeliku käitumise ennetamisel (Aazami et al., 2023; Pollard et al., 1999). See näitab, et noored tajuvad noorukite kuritegeliku käitumise ennetamist eelkõige toetavate suhete ja sotsiaalse toe kaudu. Õpilased vastasid, et noorukite kuritegeliku käitumise ennetamist ei nähtud ainult ühe inimese või keskkonna vastutusena. Kaitsetegureid kirjeldati nii pere, kooli, eakaaslaste, naabruskonna kui ka nooruki enda tasandil, mis viitab sellele, et õpilaste hinnangul on oluline erinevate keskkondade ja inimeste koostöö noorte toetamisel ja kuritegeliku käitumise-ennetamisel. Käesoleva uurimuse

eripärana ilmnes, et tavakooli õpilased mainisid ka nooruki enda rolli kuritegeliku käitumise ennetamisel. Kaitseteguritena nimetati enesekontrolli, emotsionaalset toimetulekut, oskust valida sobivaid sõpru ning valmisolekut abi küsida. Lisaks tõid õpilased esile õpetajate, tugispetsialistide ja eakaaslaste rolli probleemide märkamisel ning sekkumisel. Noored ei näe kuritegeliku käitumise ennetamist ainult täiskasvanute vastutusena, vaid peavad oluliseks ka noore enda käitumisvalikuid ja ümbritsevate inimeste toetust. Tulemustest ilmnes, et õpilased pidasid oluliseks ka noore enda aktiivset rolli kuritegeliku käitumise ennetamisel.

Kokkuvõttes näitasid käesoleva uurimuse tulemused, et tavakooli õpilased seostasid noorukite kuritegelikku käitumist nii individuaalsete kui ka perekonna, kooli, eakaaslaste ja naabruskonnaga seotud teguritega. Õpilaste hinnangud kattusid varasemates uuringutes kirjeldatud riski- ja kaitseteguritega, nagu perekondlikud suhted, eakaaslaste mõju, koolikeskkond ning sotsiaalne toetus (Wong et al., 2010; Simões et al., 2008; Farrington et al., 2012), kuid vastustes ilmnesid ka noorte igapäevaeluga seotud praktilised probleemid, nagu igavus, vähesed tegevusvõimalused, täiskasvanute sekkumise vajadus ja tugispetsialistide abi. Õpilased pidasid oluliseks turvalisi ja toetavaid suhteid nii peres, koolis kui ka eakaaslaste seas. Noored näevad noorukite kuritegeliku käitumise ennetamist laiemalt kogu sotsiaalse keskkonna ja toetavate suhete kaudu.

Tulemused viitavad sellele, et tavakooli õpilaste arusaamad noorukite kuritegeliku käitumise võimalikest mõjuteguritest hõlmavad mitut tasandit. Õpilaste vastustes seostati noorukite käitumist nii individuaalsete omaduste kui ka pere, kooli, eakaaslaste ja naabruskonnaga seotud teguritega. Käesoleva uurimuse lisaväärtus seisneb tavakooli õpilaste vaatenurga esiletoomises, kuna varasemates uuringutes on keskendutud õigusrikkujate kogemustele või empiiriliselt mõõdetud riskiteguritele. Seetõttu aitab käesolev uurimus paremini mõista, kuidas tajuvad kuritegeliku käitumise kujunemist ja ennetamist noored, kellel endal ei pruugi olla kokkupuudet õigusrikkumistega.

Uurimuse piiranguks oli väike ja ühe kooliga piirduv valim, mistõttu ei ole tulemused üldistatavad kõigile Eesti noortele. Lisaks põhinesid tulemused õpilaste arvamustel ega võimalda teha järeldusi riskitegurite tegeliku mõju ega põhjuslike seoste kohta. Edasistes uuringutes võiks kasutada suuremat ja mitmekesisemat valimit, kaasates õpilasi erinevatest Eesti piirkondadest ja koolitüüpidest, et võrrelda, kas noorte hinnangud riski- ja kaitseteguritele erinevad kooli, piirkonna või vanuserühma lõikes. Lisaks võiks õpilaste arvamusi võrrelda õpetajate,

lapsevanemate või tugispetsialistide hinnangutega, et saada terviklikum ülevaade noorukite kuritegeliku käitumise ennetamise võimalustest.

Tänuõnad

Soovin siiralt tänada oma juhendajat kaasprofessor Kristi Kõivu põhjaliku juhendamise, konstruktiivse tagasiside ja väärtuslike soovitude eest. Olen tänulik jagatud teadmiste, abi eest vajaliku kirjanduse leidmisel ning toetava, innustava ja samas nõudliku suhtumise eest kogu töö kirjutamise vältel.

Suur tänu kuulub uuringus osalenud õpilastele, kes olid valmis minuga suhtlema ning uuringus osalema.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen selle lõputöö koostanud ise ning näidanud korrektselt teiste autorite ja toetajate panust. Töö on koostatud Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuete järgi ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kätrin Liiv

/allkirjastatud digitaalselt/

22.05.2022

Kasutatud kirjandus

- Aazami, A., Valek, R., Ponce, A. N., & Zare, H. (2023). *Risk and protective factors and interventions for reducing juvenile delinquency: A systematic review*. Social Sciences, 12(474). <https://doi.org/10.3390/socsci12090474>
- Amemiya, J., Kieta, J., & Monahan, K. C. (2017). Adolescent offenders' qualitative reflections on desistance from crime. *Journal of Research on Adolescence*, 27(4), 765–781. <https://doi.org/10.1111/jora.12313>
- Azeredo, A., Moreira, D., Figueiredo, P., & Barbosa, F. (2019). *Delinquent behavior: Systematic review of genetic and environmental risk factors*. Clinical Child and Family Psychology Review, 22, 502–526. <https://doi.org/10.1007/s10567-019-00298-w>
- Ayano, G., Rooney, R., Pollard, C. M., Dantas, J. A. R., Lobo, R., Jeemi, Z., Burns, S., Cunningham, R., Monterosso, S., Millar, L., Hassan, S., Dovchin, S., Oliver, R., Coleman, K., & Alati, R. (2024). *Risk and protective factors of youth crime: An umbrella review of systematic reviews and meta-analyses*. Clinical Psychology Review, 113, 102479. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2024.102479>
- Barnert, E. S., Perry, R., Azzi, V. F., Shetgiri, R., Ryan, G., Dudovitz, R., Zima, B., & Chung, P. J. (2015). *Incarcerated youths' perspectives on protective factors and risk factors for juvenile offending: A qualitative analysis*. American Journal of Public Health, 105(7), 1365–1371. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2014.302228>
- Carr, M. B., & Vandiver, T. A. (2001). *Risk and protective factors among youth offenders*. Adolescence, 36(143), 409–426.
- De Boer, S., Testé, B., & Guarnaccia, C. (2022). How young offenders perceive their life courses and the juvenile justice system: A systematic review of recent qualitative research. *Adolescent Research Review*, 8, 137–158. <https://doi.org/10.1007/s40894-022-00184-7>
- Edoald, T. (2005). *Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmidest maailmas* [Kriminaalpoliitika analüüs]. Justiitsministeerium. https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ulevaade_alaealiste_kuritegevuse_vahendamise_strateegiatest_ja_programmidest_maailmas._t._ed_ovald._2005.pdf

- Farrington, D. P., Loeber, R., & Ttofi, M. M. (2012). Risk and protective factors for offending. In B. C. Welsh & D. P. Farrington (Eds.), *The Oxford handbook of crime prevention*. Oxford University Press.
- Farrington, D. P., Ttofi, M. M., & Piquero, A. R. (2016). *Risk, promotive, and protective factors in youth offending: Results from the Cambridge Study in Delinquent Development*. *Journal of Criminal Justice*, 45, 63–70. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2016.02.003>
- Frick, P. J., Lahey, B. B., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., Christ, M. A. G., & Hanson, K. (1993). *Oppositional defiant disorder and conduct disorder: A meta-analytic review of factor analyses and cross-validation in a clinical sample*. *Clinical Psychology Review*, 13(4), 319–340. [https://doi.org/10.1016/0272-7358\(93\)90016-F](https://doi.org/10.1016/0272-7358(93)90016-F)
- Jessor, R. (1991). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health*, 12(8), 597–605. [https://doi.org/10.1016/1054-139X\(91\)90007-K](https://doi.org/10.1016/1054-139X(91)90007-K)
- Jessor, R., & Jessor, S. L. (1977). *Problem behavior and psychosocial development: A longitudinal study of youth*. Academic Press.
- Kraav, I., & Kõiv, K. (2001). *Sotsiaalpedagoogilised probleemid üldhariduskoolis* (lk 101–104). OÜ Vali Press trükikoda.
- Kõiv, K. (2006). Noorukite antisotsiaalne käitumine: erinevad mustrid ja tendentsid Eestis. Rtm. H. Haljasorg (toim.), *Piiril* (lk 22–32). Maarjamaa Konvent.
- Laherand, K. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis: teooria ja praktika*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Likert, R. (1932). *A technique for the measurement of attitudes*. *Archives of Psychology*, 140. https://legacy.voteview.com/pdf/Likert_1932.pdf
- Memmott-Elison, M. K., Holmgren, H. G., Padilla-Walker, L. M., & Hawkins, A. J. (2020). Associations between prosocial behavior, externalizing behaviors, and internalizing symptoms during adolescence: A meta-analysis. *Journal of Adolescence*, 80, 98–114. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2020.01.012>
- Markina, A., & Saar, J. (2001). *Ülevaade 1985–2000 Eestis läbiviidud noorte hälbekäitumist käsitlevatest uuringutest*. Justiitsministeerium / Kriminaalpoliitika Instituut. <https://shorturl.at/00395>
- Markina, A., Strömpl, J., Tamm, G., Ilves, K., Luhamaa, K., Ginter, J., Tubelt, E., Puur, S. M., Roos, L., & Espenberg, S. (2021). *Noorte õigusrikkujate uuring: Lõpparuanne*. TÜ

Sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE & Justiitsministeerium.

<https://shorturl.at/Io8ox>

Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674–701.

<https://doi.org/10.1037/0033-295X.100.4.674>

Pollard, J. A., Hawkins, J. D., & Arthur, M. W. (1999). *Risk and protection: Are both necessary to understand diverse behavioral outcomes in adolescence?* *Social Work Research*, 23(3), 145–158.

Shader, M. (2003). *Risk factors for delinquency: An overview*. U.S. Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.

<https://www.ojp.gov/pdffiles1/ojjdp/frd030127.pdf>

Siilbek, E. (2022). *Laste ja noorte vaimse tervise ja riskikäitumisega seotud riski- ja*

kaitsetegurite mõõtevahendid. Tervise Arengu Instituut. <https://shorturl.at/qXrdE>

Simões, C., Matos, M. G., & Batista-Foguet, J. M. (2008). Juvenile delinquency: Analysis of risk and protective factors using quantitative and qualitative methods. *Cognition, Brain, Behavior*, 12(4), 389–408.

Tartu Ülikooli eetikakeskus & Eesti Teadusagentuur. (2023). *Hea teadustava*.

https://eetika.ee/sites/default/files/2023-06/HEA%20TEADUSTAVA_2023.pdf

Warden, D., Cheyne, B., Christie, D., Fitzpatrick, H., & Reid, K. (2003). Assessing children's perceptions of prosocial and antisocial peer behaviour. *Educational Psychology*, 23(5), 547–567. <https://doi.org/10.1080/0144341032000123796>

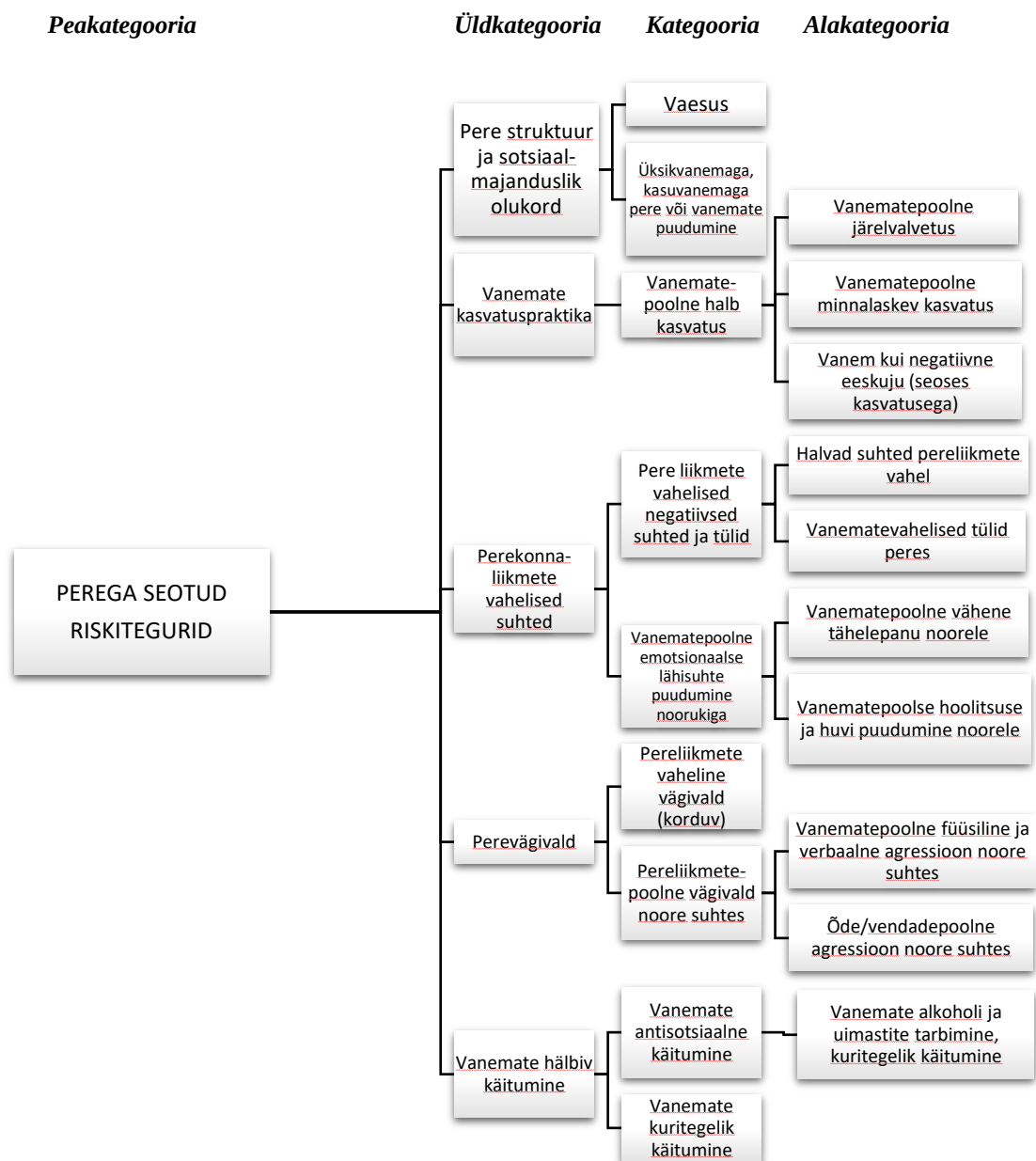
Wasserman, G. A., Keenan, K., Tremblay, R. E., Coie, J. D., Herrenkohl, T. I., Loeber, R., & Petechuk, D. (2003). *Risk and protective factors of child delinquency*. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/ojjdp/193409.pdf>

Wong, T. M. L., Slotboom, A.-M., & Bijleveld, C. C. J. H. (2010). *Risk factors for delinquency in adolescent and young adult females: A European review*. *European Journal of Criminology*, 7(4), 266–284. <https://doi.org/10.1177/1477370810363374>

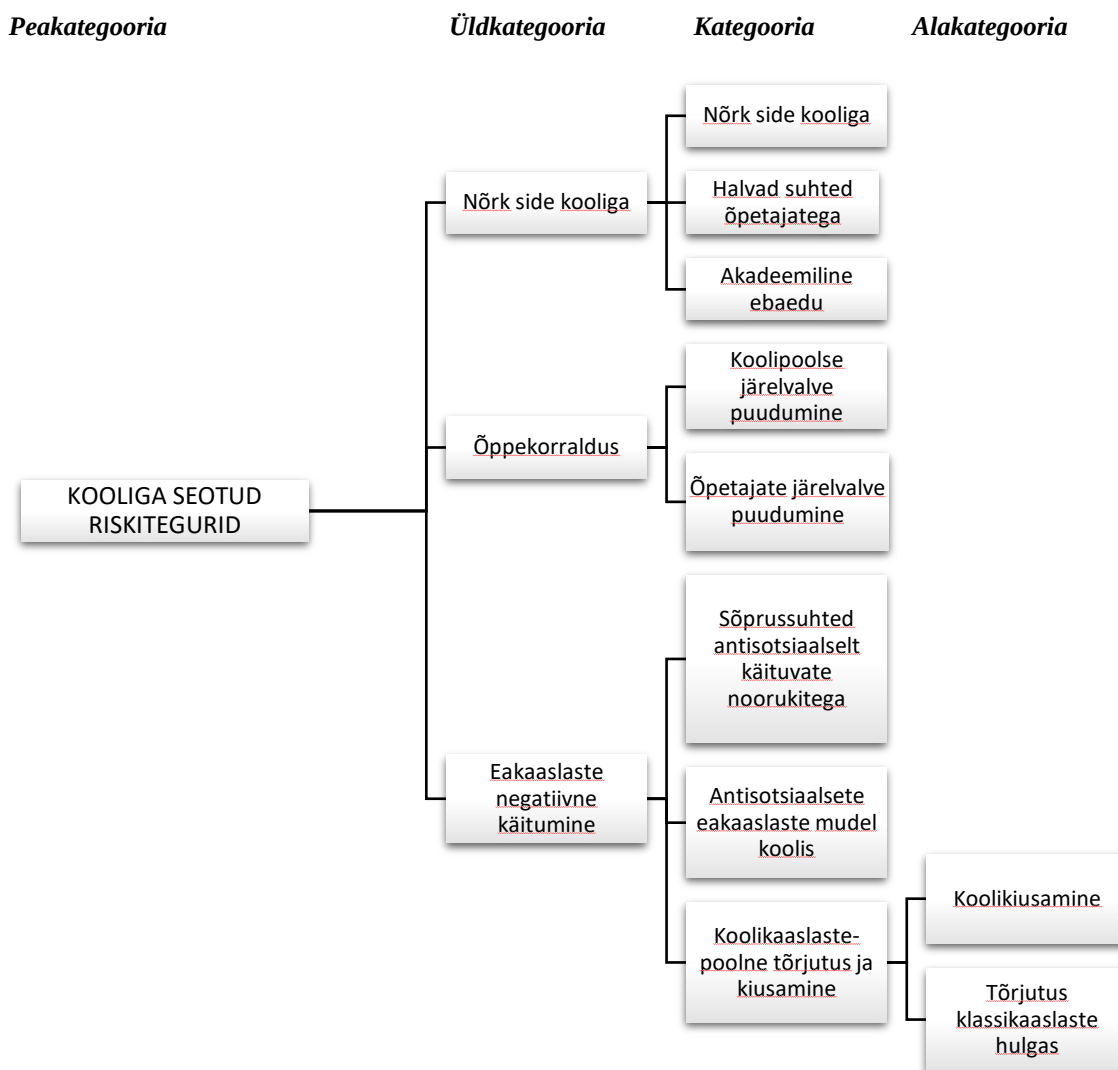
Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool.

Lisad

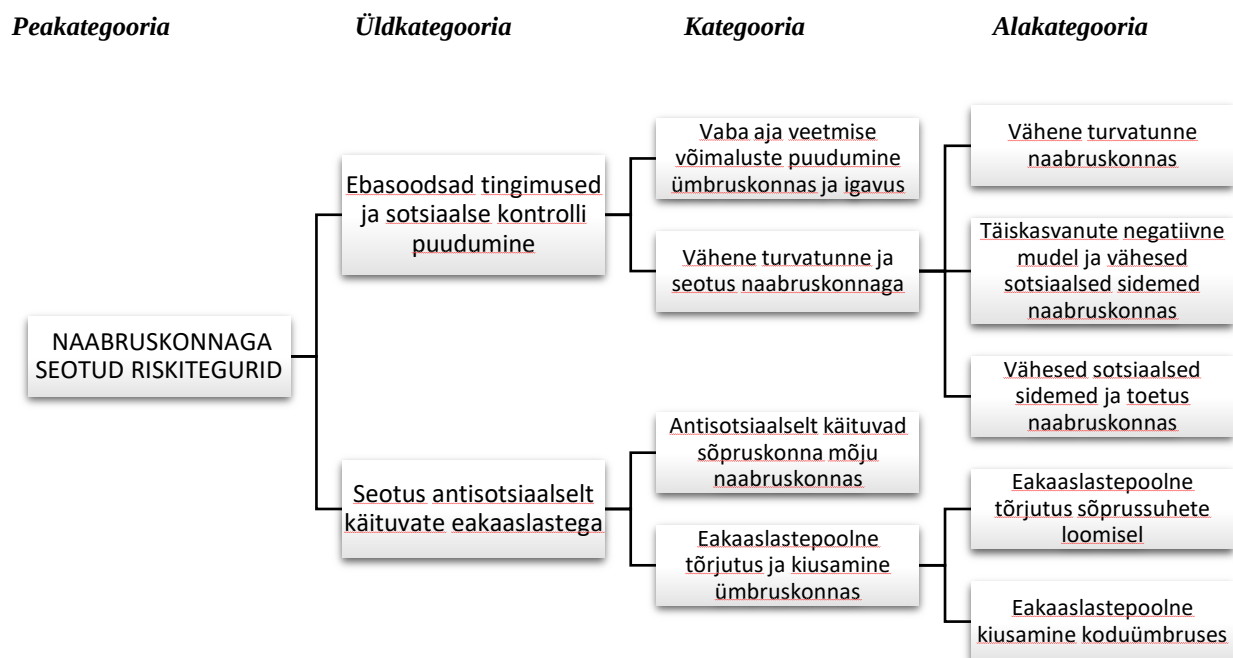
Lisa 1. Perega seotud riskitegurid noorte kuritegeliku käitumise kujunemisel

Lisa 2. Kooliga seotud riskitegurid noorte kuritegeliku käitumise kujunemisel

Lisa 3. Naabruskonnaga seotud riskitegurid noorte kuritegeliku käitumise kujunemisel

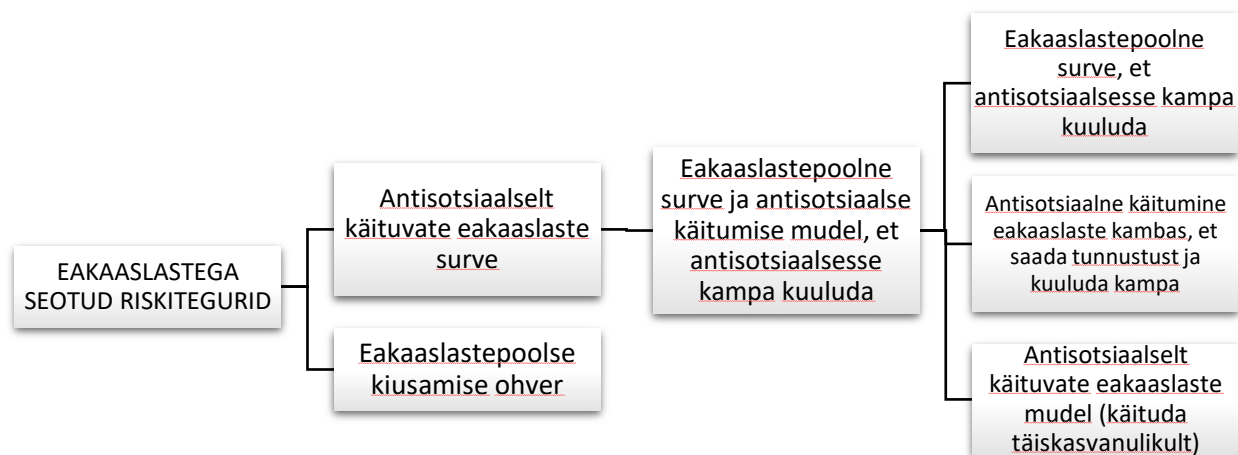
Lisa 4. Eakaaslastega seotud riskitegurid noorte kuritegeliku käitumise kujunemisel

Peakategooria

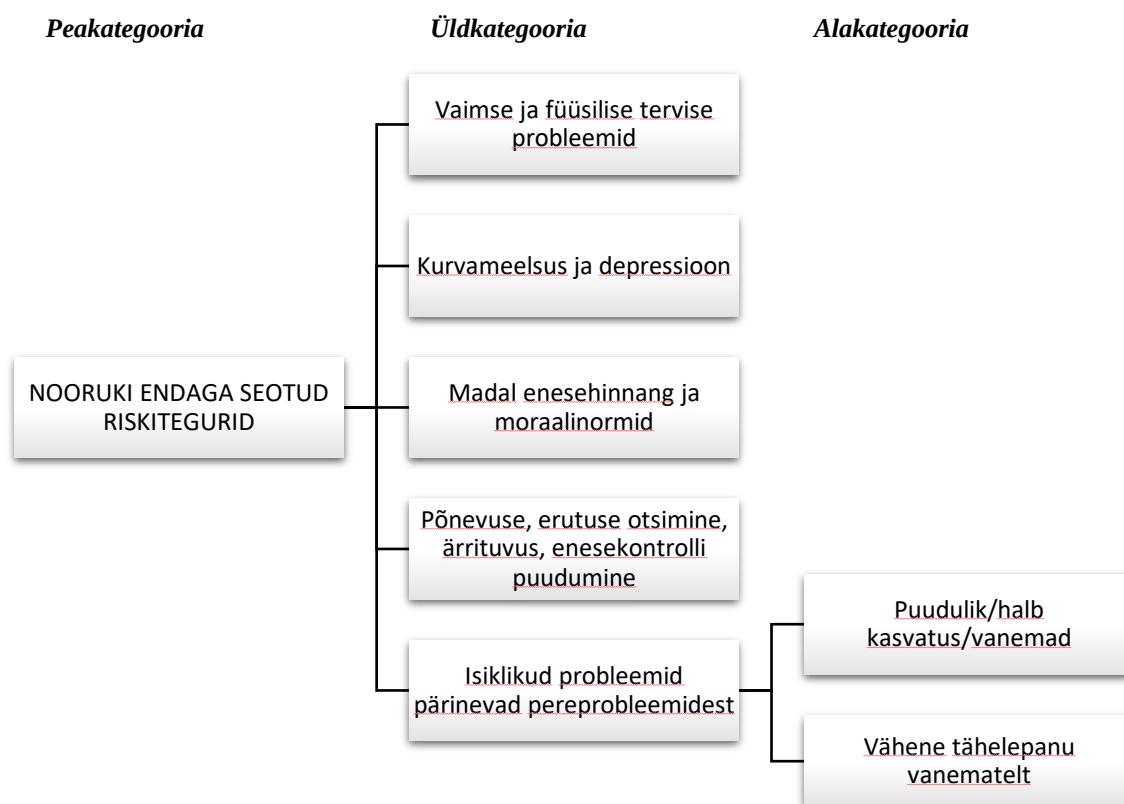
Üldkategooria

Kategooria

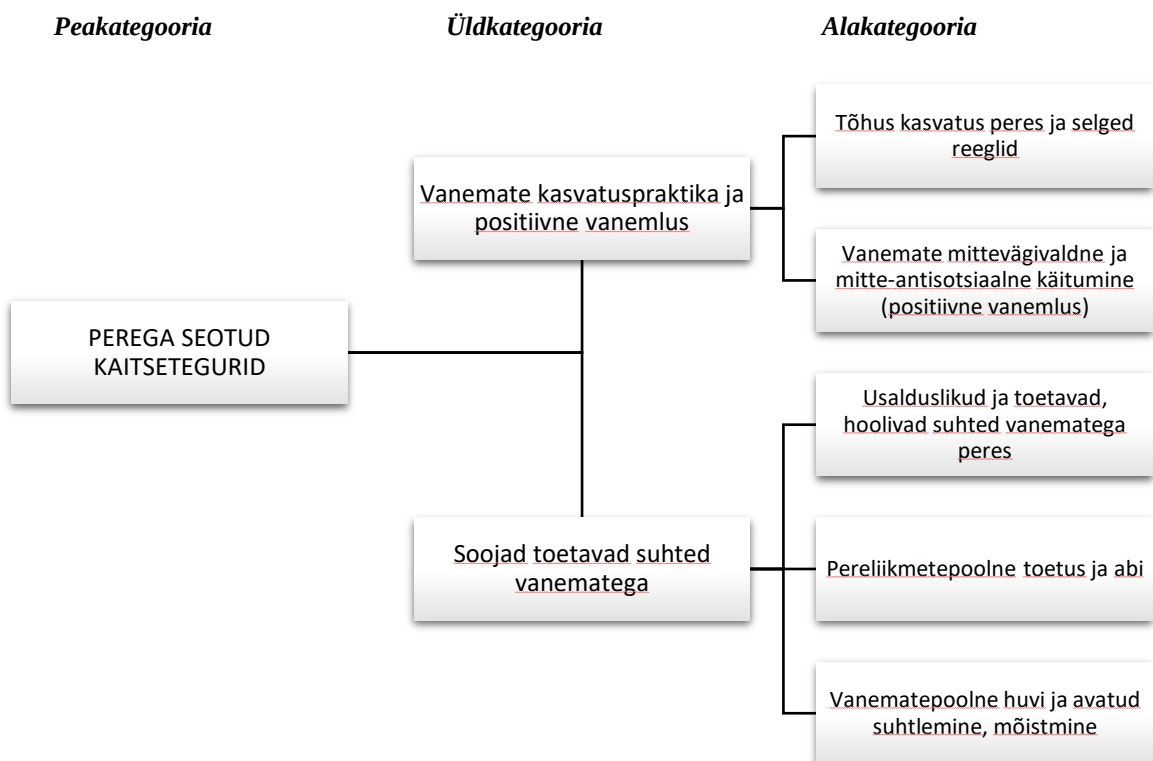
Alakategooria

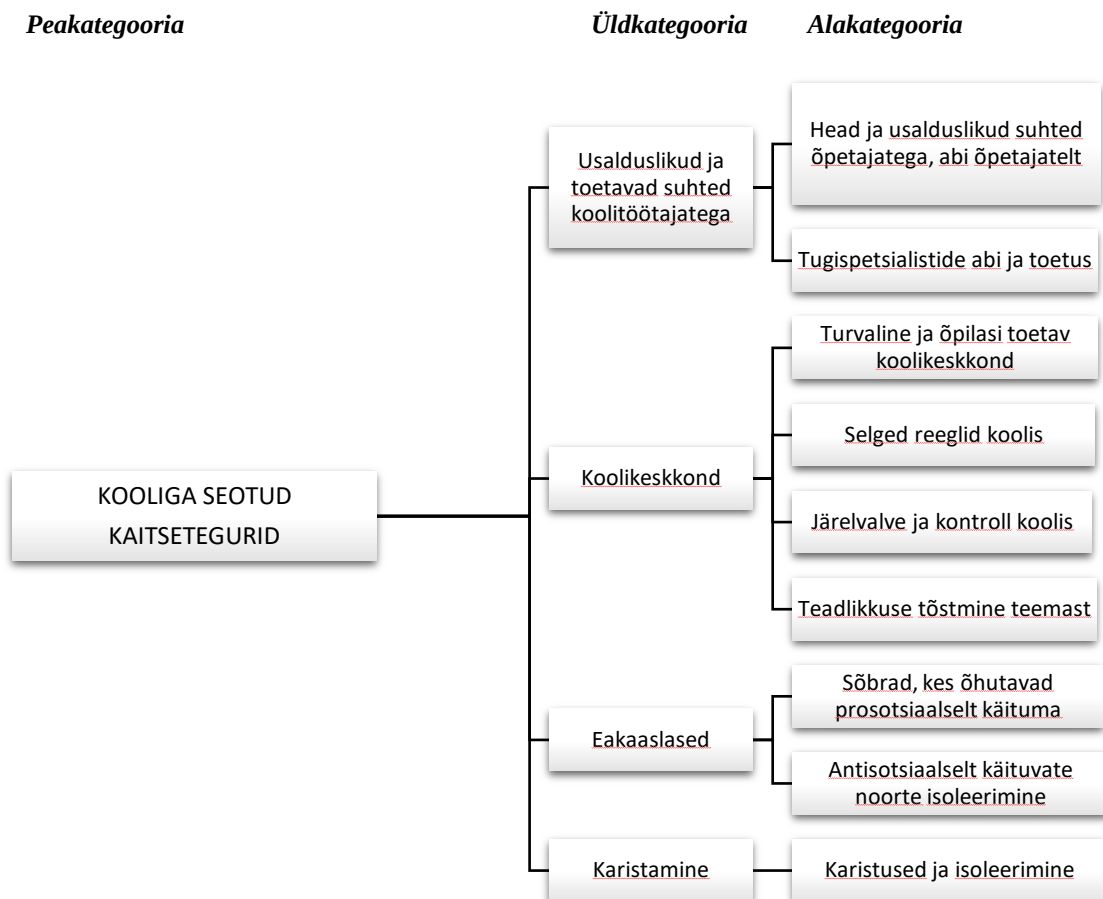
Lisa 5. Nooruki endaga seotud riskitegurid noorte kuritegeliku käitumise kujunemisel

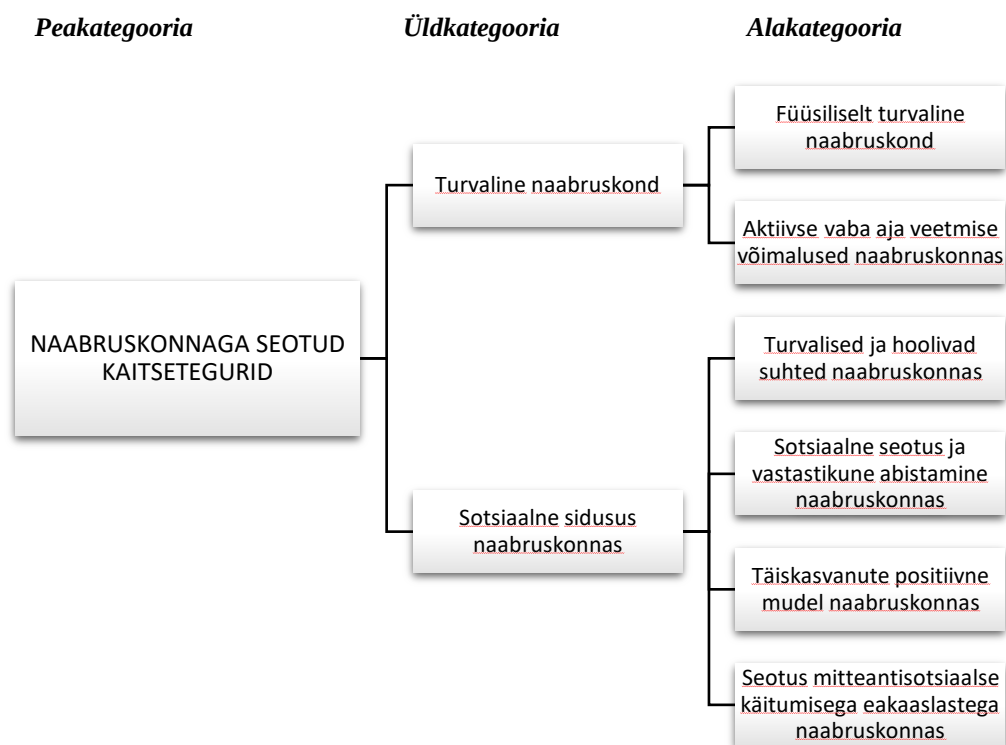
Lisa 6. Perega seotud kaitsetegurid noorte kuritegeliku käitumise ennetamisel

Lisa 7. Kooliga seotud kaitsetegurid noorte kuritegeliku käitumise ennetamisel

Lisa 8. Naabruskonnaga seotud kaitsetegurid noorte kuritegeliku käitumise ennetamisel

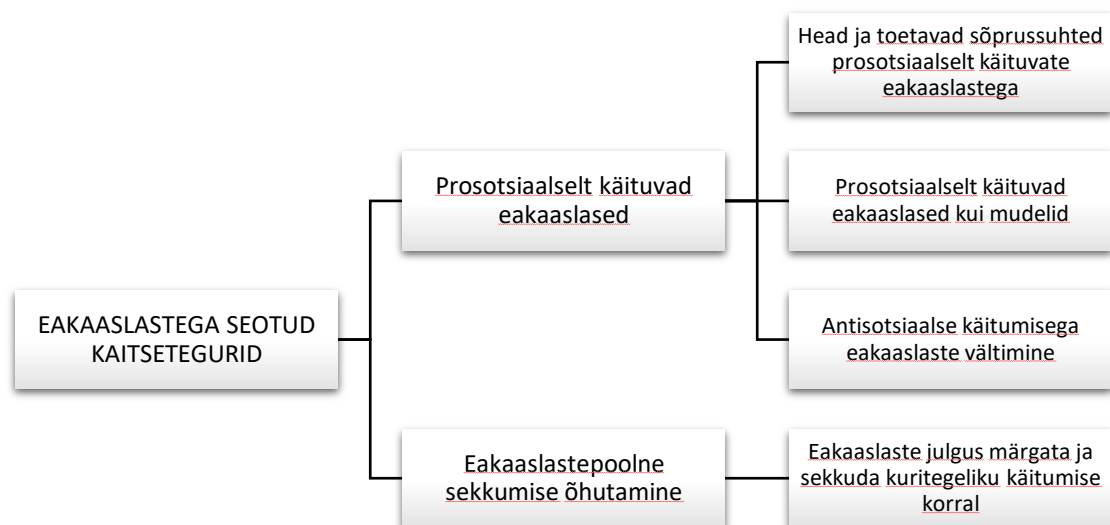

Lisa 9. Eakaaslastega seotud kaitsetegurid noorte kuritegeliku käitumise ennetamisel

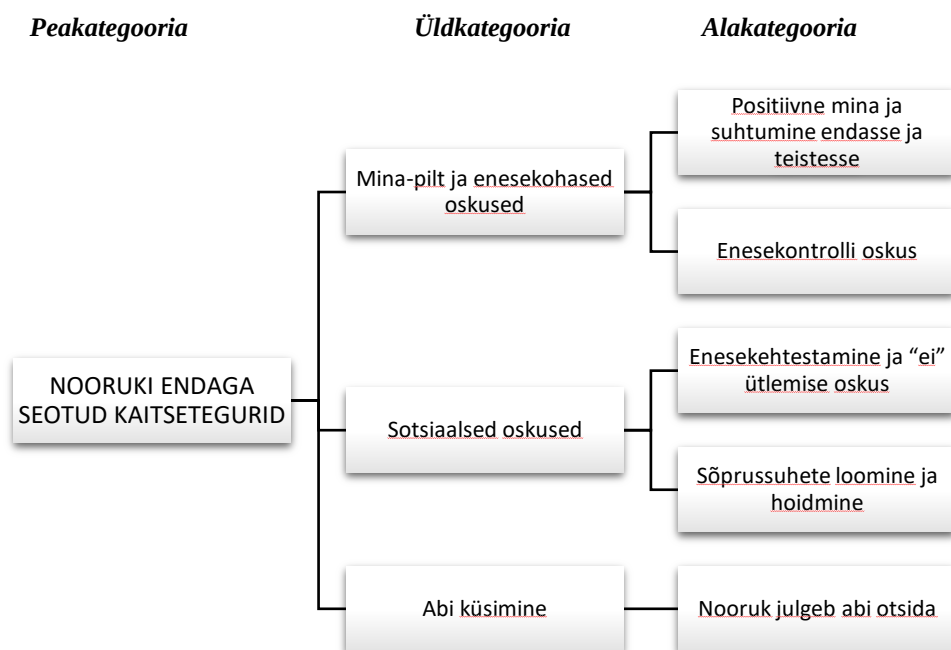
Peakategooria

Üldkategooria

Alakategooria

Lisa 10. Nooruki endaga seotud kaitsetegurid noorte kuritegeliku käitumise ennetamisel

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kättrin Liiv,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

“NOORTE ARVAMUSED NOORUKITE KURITEGELIKU KÄITUMISE RISKI- JA KAITSETEGURITE KOHTA ÜHE KOOLI NÄITEL”, mille juhendaja on Kristi Kõiv, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kättrin Liiv

22.05.2026